

Καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα Πολιτισμού

Ζητήματα Τοπικής Ιστορίας-Πολιτισμού-Περιβάλλοντος

**«Ιχνηλατώντας τη Βέροια»
&
Historical Building Pictures - Part II**

Η πολυπολιτισμική ταυτότητα της Βέροιας
κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
&
Ιστορικά κτίρια της Βέροιας

**3^ο Δημοτικό Σχολείο Βέροιας
ΣΤ΄ τάξη**

Υπεύθυνη εκπαιδευτικός: Κουκουρίκου Αρίστη

Βέροια, 2010-2011

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
1^ο ΜΕΡΟΣ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	4
Σκοπός και στόχοι.....	4
Μεθοδολογία υλοποίησης.....	4
2^ο ΜΕΡΟΣ: Ιχνηλατώντας τη Βέροια	6
Γενικά χαρακτηριστικά.....	6
Η κατάληψη της πόλης από τους Οθωμανούς.....	6
Κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά	7
Οι τρεις κοινότητες της Βέροιας.....	8
Οι συνοικίες	8
Σχέσεις λαών.....	8
Οικονομικά χαρακτηριστικά.....	9
Εκπαίδευση.....	9
Η Οθωμανική Κοινότητα.....	11
Οθωμανικά Μνημεία της Βέροιας.....	11
α. Κτίσματα θρησκευτικού χαρακτήρα	11
β. Εκπαιδευτικά κτίρια.....	12
γ. Διοικητικά κτίρια	12
δ. Λουτρά.....	12
Η Εβραϊκή συνοικία Μπαρμπούτα	13
Οι Εβραίοι της Βέροιας	13
Επαγγέλματα.....	14
Σχέσεις λαών.....	14
Τα κτίρια	14
Η χριστιανική κοινότητα	15
Η συνοικία της Μακαριώτισσας.....	15
Η συνοικία της Κυριώτισσας.....	15
Η συνοικία της Παναγίας Δεξιάς.....	16
3^ο ΜΕΡΟΣ: Ιστορικά κτίρια της Βέροιας	17
A. Κτίρια θρησκευτικού χαρακτήρα	17
1. Μεντρεσέ Τζαμί.....	17
2. Ορτά Τζαμί	18
3. Η Συναγωγή.....	19
4. Ο ναός της Αναστάσεως του Χριστού.....	21
5. Ο ναός των αγίων Κηρύκου και Ιουλίττας	22
β. Σχολεία	22
1. Το Ελληνικό Γυμνάσιο (Δημαρχείο).....	22
2. Το τουρκικό σχολείο (3 ^ο & 14 ^ο Δημοτικό Σχολείο Βέροιας).....	23
γ. Διοικητικά κτίρια.....	23
Το Διοικητήριο (Δικαστικό Μέγαρο).....	23
δ. Λουτρά.....	24
Τα Δίδυμα Λουτρά του Σινάν Tuzci [Αλατά] ή Τσις Χαμάμ.....	24
4^ο Μέρος: Οι εντυπώσεις μας	25
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	28
Χάρτης 1: Συνοικίες	28
Χάρτης 2: Μνημεία της πόλης.....	29
Χάρτης 3: Οθωμανικά μνημεία	30
ΠΗΓΕΣ.....	31

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τη σχολική χρονιά 2010-2011, η ΣΤ΄ τάξη του 3^{ου} Δημοτικού Σχολείου Βέροιας υλοποίησε δύο παράλληλα και αλληλένδετα εκπαιδευτικά καινοτόμα προγράμματα δράσης (projects) που έχουν σχέση με την ιστορία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον της πόλης μας: το «Ιχνηλατώντας τη Βέροια» και το «Historical Building Pictures – Part II».

Η υλοποίηση των προγραμμάτων πραγματοποιήθηκε με την άμεση συνεργασία τόσο με τους υπεύθυνους των Πολιτιστικών Θεμάτων και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Π.Ε. Ημαθίας, κ.Μάνια Βασιλείας και κ.Κουρουζίδη Χάρη αντίστοιχα, όσο και με τους παρακάτω φορείς και φυσικά πρόσωπα της πόλης μας:

1. Δήμο Βέροιας: α) κ. Νίκο Μαυροκεφαλίδη, πρόεδρο Δ.Σ. Βέροιας, β) κ. Γιάννη Παντερμαράκη, υπεύθυνο Δημοσίων Σχέσεων του Δήμου, γ) κ. Μποχωρίδη Θανάση, υπάλληλο της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου και δ) κ. Θεολογίδου Κλεοπάτρα, επιστημονική συνεργάτη του Δήμου.
2. Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας
3. Ιερά Μητρόπολης Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας: πατέρα Ναθαναήλ
4. Δικαστικό Μέγαρο Βέροιας
5. κ. Άννα Ματσκάνη, αρχιτέκτονα
6. κ. Γιώργο Λιόλιο, δικηγόρο- συγγραφέα
7. κ. Θωμά Γαβριηλίδη, συν/χο εκπαιδευτικό, ερευνητή και συγγραφέα
8. κ. Θωμά Δημητράκη, συν/χο δάσκαλο, ερευνητή και συγγραφέα
9. κ. Φωφώ Σιδηροπούλου, συν/χα νοικοκυρά

Στο πρόγραμμα «Historical Building Pictures Part II» συμμετείχαν και οι εκπαιδευτικοί του σχολείου μας κ.Τσιτηρίδου Σταυρούλα, καθηγήτρια Αγγλικών, ως επιβλέπουσα της σωστής μετάφρασης του υλικού μας, και ο κ.Τουλιόπουλος Βασίλης, δάσκαλος, ως τεχνική υποστήριξη σε θέματα Νέων Τεχνολογιών και Διαδικτύου.

Τους ευχαριστούμε όλους θερμά για τη συνεργασία τους στη διεξαγωγή της έρευνας και την υλοποίηση της εργασίας μας.

Η ερευνητική ομάδα:

1. Αραπίδου Θεοπούλα	10. Τσαλουχίδου Στεφανία-Ελεονώρα
2. Γεωργιάδης Στράτος	11. Τσανάκας Κωνσταντίνος
3. Γιαννόπουλος Αντώνης	12. Τσαρτσή Ελένη
4. Γιαρένης Δημήτρης	13. Τσέα Λίνα
5. Ζηλιασκούδης Ισίδωρος	14. Τσιαμήτρος Γιάννης – Αντώνης
6. Λιτσμάνοβ Ρούντι	15. Τσιομπάνογλου Κατερίνα
7. Ναθανήλ Γιώργος	16. Φιλοσίδης Σταύρος
8. Ουτσετάρης Άγγελος	17. Φιλόσογλου Βασίλης
9. Παναγιωτίδου Μιχαέλα	18. Χατζηαντώνογλου Δημήτρης

Επίβλεψη, καθοδήγηση, συντονισμός:

Κουκουρίκου Αρίστη, δασκάλα
e-mail: arkoukou@gmail.com

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Τοπική Ιστορία ως σχολικό αντικείμενο προσφέρει στο μαθητή και στην κοινωνία:

- Κριτήρια για μια υψηλής ποιότητας γνωστική προσέγγιση του παρελθόντος.
- Συστηματική ενίσχυση της τοπική συλλογικής μνήμης και αισθητικής.
- Κατανόηση των σύγχρονων εξελίξεων στον τοπικό κοινωνικό χώρο.
- Γνώση των διαχρονικών προβλημάτων και των ειδικών χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας.
- Προαγωγή της συλλογικής αυτογνωσίας και της αποδοχής της διαφορετικότητας.
- Ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής.
- Αναγνώριση της πολυμορφίας και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων ως πολύτιμων παραγόντων του πολιτισμικού πλούτου της χώρας.

Η ενασχόλησή μας με την τοπική ιστορία της πόλης μας κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αφορά δύο καινοτόμα διαθεματικά προγράμματα Πολιτιστικών Θεμάτων, το «Ιχνηλατώντας τη Βέροια» και το «Historical Buildings Pictures - Part II», όπου συνδυάσαμε και αξιοποιήσαμε τις αρχές και τα δεδομένα της οικολογίας, της τοπικής ιστορίας, της ιστορίας του περιβάλλοντος με έμφαση στην αρχιτεκτονική κληρονομιά.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά το «Historical Building Pictures Part II», πρόκειται για πρόγραμμα διαδικτυακής συνεργασίας ευρασιατικών σχολείων στο οποίο, μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας (ICT-platform), προβάλλονται οι προτεινόμενοι ιστορικοί τόποι κάθε χώρας-μέλους.

Στη σύμπραξη αυτή συμμετείχαν οκτώ σχολεία από Ευρώπη και Ασία, ένα από κάθε χώρα. Από την Ελλάδα ήταν το δικό μας σχολείο. Οι άλλες χώρες που συμμετείχαν ήταν η Ινδία, η Γαλλία, η Δανία, η Μαλαισία,, το Πακιστάν, η Ινδονησία, οι Φιλιππίνες και η Ισπανία. Οι εργασίες των συμμετεχόντων σχολείων προβάλλονται στον ιστότοπο <http://hisbulpics.wikispaces.com>.

Η διάρθρωση της εργασίας μας έχει ως εξής:

Στο **1^ο Μέρος** παρουσιάζονται ο σκοπός, οι στόχοι και η μεθοδολογία υλοποίησης των σχεδίων εργασίας.

Στο **2^ο Μέρος** παρουσιάζεται η συνθετική εργασία «Ιχνηλατώντας τη Βέροια».

Στο **3^ο Μέρος** παρουσιάζονται τα ιστορικά κτίρια της Βέροιας, τα οποία αποτέλεσαν αντικείμενο της έρευνάς μας.

Στο **4^ο Μέρος** παρατίθενται οι εντυπώσεις των μαθητών/τριών από την ενασχόλησή τους με τα προγράμματα και η αξιολόγηση της υπεύθυνης εκπαιδευτικού.

Στο **Παράρτημα** παραθέτουμε χάρτες της Βέροιας, χρήσιμους για την εργασία μας.

Στο τέλος παρατίθενται οι βιβλιογραφικές και ηλεκτρονικές πηγές, οι πηγές προέλευσης του φωτογραφικού υλικού και τα φυσικά πρόσωπα που μας βοήθησαν στην υλοποίηση της εργασίας μας είτε μέσω συνεντεύξεων είτε μέσω ξεναγήσεων στους χώρους.

1ο ΜΕΡΟΣ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός και στόχοι

Σκοπός και των δύο προγραμμάτων είναι η διερεύνηση της πολυπολιτισμικής ταυτότητας της Βέροιας κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι επιμέρους στόχοι που τέθηκαν είναι οι μαθητές:

1. Να καλλιεργήσουν τον ιστορικό λόγο και την κριτική ιστορική σκέψη εργαζόμενοι ως ιστορικοί.
2. Να επισημάνουν ίχνη και αποτυπώματα ζωής του ανθρώπου στο χρόνο γύρω τους.
3. Να ανακαλύψουν πτυχές της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής της πόλης κατά την συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.
4. Να διερευνήσουν ιστορικά κτίρια της Βέροιας (παλαιότητα, ιστορικά στοιχεία, τωρινή χρήση) και, μέσω αυτών, να αυξήσουν την επίγνωσή τους για την πολυπολιτισμική κληρονομιά της πόλης.
5. Να ευαισθητοποιηθούν στη διατήρηση και το σεβασμό της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.
6. Να αμβλύνουν τις εθνικιστικές και τοπικιστικές εκδηλώσεις στερεοτύπων ενισχύοντας την κριτική ιστορική τους σκέψη.
7. Να αξιοποιήσουν τις Νέες Τεχνολογίες και τη σύμπραξη ηλεκτρονικών κοινοτήτων προκειμένου να συλλέξουν ή/και να επεξεργαστούν υλικό, να ανταλλάξουν πληροφορίες, να δημιουργήσουν παρουσιάσεις και να προβάλλουν το υλικό της δουλειάς τους μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας.

Μεθοδολογία υλοποίησης

Η διάρκεια και των δύο προγραμμάτων ήταν έξι μήνες, από 1/12/2010 έως 31/5/2011.

Συμμετείχαν οι 18 μαθητές της ΣΤ΄ τάξης του 3^{ου} Δημοτικού Σχολείου, δώδεκα αγόρια και έξι κορίτσια, υπό την ευθύνη, επίβλεψη και καθοδήγηση της δασκάλας τους, κ.Κουκουρικού Αρίστης.

Για την υλοποίηση των προγραμμάτων αυτών, υιοθετήσαμε την στρατηγική ανάπτυξης project (σχέδιο εργασίας) σε συνδυασμό με τη σχολική ιστορική έρευνα και την επιτόπια μελέτη και έρευνα του περιβάλλοντος χώρου.

Αιτία για να ασχοληθούμε με την πολυπολιτισμική ταυτότητα της Βέροιας κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν το μάθημα της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης, το οποίο εξετάζει τον Ελληνισμό μετά την Άλωση (1453-1821), την Επανάσταση (1821-1830) και την ιστορία της Ελλάδας ως ανεξάρτητου κράτους (1830 και εξής).

Η αφορμή δόθηκε από το ίδιο το κτίριο του σχολείου μας και το παρακείμενο τζαμί, ίχνη της οθωμανικής κυριαρχίας στη Βέροια. Έτσι, αποφασίσαμε:

- α) να γνωρίσουμε, μέσω των ιστορικών κτιρίων, την πολυπολιτισμική κληρονομιά της πόλης μας, και
- β) να ανακαλύψουμε τον τρόπο ζωής και τις σχέσεις των ανθρώπων της συγκεκριμένης εποχής.

Σε ό,τι αφορά το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, οι μαθητές/τριες χωρίστηκαν σε ομάδες και ανέλαβαν να διερευνήσουν ένα κεφάλαιο με τα υποθέματά του μέσα από βιβλιογραφικές πηγές. Για το λόγο αυτό, επισκεφτήκαμε τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας και αναζητήσαμε και συγκεντρώσαμε στοιχεία που αναφέρονται στην ιστορία της Βέροιας. Έτσι, διαμορφώσαμε το χρονικό πλαίσιο κατά το οποίο η Βέροια ήταν υπό οθωμανική κυριαρχία και εντοπίσαμε τις τρεις βασικές κοινότητες της πόλης που συμβίωναν στην πόλη: την οθωμανική, την εβραϊκή και τη χριστιανική.

Στη συνέχεια, με γνώμονα την αντιπροσώπευση των τριών παραπάνω κοινοτήτων αλλά και την προσβασιμότητα σ' αυτά, επιλέξαμε τα υπό διερεύνηση ιστορικά κτίρια και οργανώσαμε τις επισκέψεις μας σ' αυτά. Τα κτίρια που επιλέξαμε ήταν: α) οθωμανική κοινότητα: το σχολείο μας (3^ο & 14^ο Δ.Σχ. Βέροιας), το Μεντρεσέ τζαμί, το Ορτά τζαμί, το Δικαστικό Μέγαρο, και τα Δίδυμα Λουτρά, β) εβραϊκή κοινότητα: τη Συναγωγή, γ) χριστιανική κοινότητα: το Δημαρχείο, την εκκλησία Αναστάσεως του Χριστού και το ναό των αγίων Κηρύκου και Ιουλίττας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η πρόσβαση στο Ορτά τζαμί και τα Δίδυμα Λουτρά δεν κατέστη δυνατή, διότι το μεν πρώτο βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση και δεν είναι επισκέψιμο, το δε δεύτερο χρησιμοποιείται από την 11^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ως χώρος καταγραφής και συντήρησης αρχαιοτήτων.

Οι μαθητές/τριες χωρίστηκαν σε ομάδες των δύο ή τριών ατόμων και κάθε ομάδα ανέλαβε να διερευνήσει και να παρουσιάσει ένα ιστορικό κτίριο, τόσο υπό μορφή περιγραφικού κειμένου όσο και σε παρουσίαση Power Point. Η έρευνά μας περιλαμβάνει επιτόπια παρατήρηση, συλλογή βιβλιογραφίας, μελέτη βιβλίων ή αρχείων, σημειώσεις, προφορικές συνεντεύξεις, μαγνητοσκόπηση, φωτογράφιση, μελέτη χαρτών και τοπογραφικών διαγραμμάτων.

Για όλα τα παραπάνω συνεργαστήκαμε με φορείς και φυσικά πρόσωπα της πόλης μας (αναφέρονται στον πρόλογο).

Μετά την επιλογή και καταγραφή των απαραίτητων πληροφοριών έγινε η σύνθεση της παρακάτω εργασίας. Για τις ανάγκες της διαδικτυακής μας συνεργασίας με τα ευρασιατικά σχολεία, δημιουργήσαμε πολυμεσικές παρουσιάσεις σε Power Point, τις οποίες μεταφράσαμε στην αγγλική γλώσσα και τις αναρτήσαμε στην ηλεκτρονική πλατφόρμα του προγράμματος <http://hibulpics.wikispaces.com>. Κάθε μαθητής/τρια είχε αποκτήσει το δικό του όνομα χρήστη (Username) και κωδικό πρόσβασης (Password) προκειμένου να μπορεί να εισέρχεται στο περιβάλλον επεξεργασίας του wiki και να μπορεί να αναρτά την εργασία του.

Επιπλέον, οι εργασίες των μαθητών/τριών αναρτήθηκαν και στο blog του σχολείου μας: <http://3dimotikoverias.blogspot.com>

2ο ΜΕΡΟΣ: Ιχνηλατώντας τη Βέροια

Γενικά χαρακτηριστικά

Βέροια, μία πόλη μωσαϊκό πολιτισμών. Μία πόλη υπαίθριο μουσείο. Μία πόλη δημιουργία των λαών και του χρόνου που έχουν αφήσει τα σημάδια τους.

Δεν γνωρίζουμε ακριβώς πότε χτίστηκε η Βέροια. Για πρώτη φορά καταγράφεται το όνομα της από τον ιστορικό Θουκυδίδη¹, το 432 π.Χ. Πρώτοι κάτοικοι αυτής φέρονται να είναι οι Φρύγες – Βρίγες, τους οποίους αναφέρει ο Ηρόδοτος. Η Βέροια αναφέρεται ως δεύτερη πόλη της Μακεδονίας κατά τους μακεδονικούς χρόνους και φυσικά θα ήταν, τουλάχιστον από τότε, καλά οχυρωμένη.

Εικόνα 1: Το σύμβολο της πόλης

Για την ερμηνεία του ονόματός της υπάρχουν πολλές εκδοχές, η πιο πειστική εκ των οποίων είναι η ετυμολογική, σύμφωνα με την οποία «Βέροια» σημαίνει πόλη με τα πολλά νερά.

Το τουρκικό όνομα της Βέροιας ήταν «Καρά Φεριέ» (Kara Ferye), δηλαδή Μαύρη Βέροια.

Η κατάληψη της πόλης από τους Οθωμανούς

Η περίοδος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τη Βέροια ξεκινά πιθανόν το 1430 και τελειώνει στις 16 Οκτωβρίου 1912.

Μέχρι την οριστική άλωση, οι Οθωμανοί προσπάθησαν να αλώσουν την πόλη άλλες τρεις φορές.

Πρώτη άλωση: 1373 ή 1374 από τον Τσεντερελή ή Τσανιαρλή Καρά Χαλής Πασά (Χαϊρεδδώ) ή από τον Τιμουριά μπέη (οθωμανικό έτος 775).

Δεύτερη άλωση: 1389/1391 (οθωμανικό έτος 787) 8 Μαΐου από τον Αχουμάτη. Η άλωση κράτησε για λίγο (2 με 3 χρόνια) γιατί ανακαταλήφθηκε από τον Βαγιαζίτ Α΄ το 1389-1391.

Τρίτη άλωση: 1389/1391 (οθωμανικό έτος 881) από τον Βαγιαζίτ Α΄ και τον εγγονό του τον Μουράτ τον Β΄.

Οριστική άλωση: **1430** από τον Μουράτ Β΄ και τελειώνει το 1448 ή 1449 (οθωμανικό έτος 898). Η διάρκεια του πολέμου ήταν μεγάλη και κουραστική μετά από τόσες αλώσεις και γι' αυτό και η Βέροια έπεσε. Έπεσε στα χέρια των Οθωμανών εξαιτίας της προδοσίας ενός ξυλοκόπου κατοίκου της με το παρωνύμιο Χατζηκατβίας. Η πόλη τότε περιβάλλονταν από πλατύ και ψηλό τείχος και είχε τέσσερις πύλες που κλείδωναν το βράδυ. Τα κλειδιά των πυλών αυτών τα είχαν οι ξυλοκόποι, οι οποίοι πρώτοι έβγαιναν το πρωί για να πάνε στο δάσος και τελευταίοι γυρνούσαν. Οπότε αυτοί είχαν την ευθύνη να κλειδώνουν τις πύλες.

Ο Χατζηκατβίας, λεγόταν πιθανότατα στην πραγματικότητα Ιωάννης Χαριτόπουλος, επίθετο που ήταν αρκετά συνηθισμένο στα Βυζαντινά χρόνια αλλά και τώρα (Χαριτόπουλος ή Καριτόπουλος κ.τ.λ.). Αυτός, λοιπόν, παρέδωσε τα κλειδιά της πύλης που βρίσκονταν στη νότια είσοδο της πόλης, στην τοποθεσία «Πασά Κίοσκι», στους Οθωμανούς, οι οποίοι μπήκαν στην πόλη από ένα δρόμο που τον ονόμασαν «Γιολά Γκελντί», δηλαδή «ο δρόμος απ' όπου ήρθαν».

¹ Στο πρώτο βιβλίο των Ιστοριών του Θουκυδίδη

Κατά την εισβολή τους στην πόλη, οι Οθωμανοί συνέλαβαν τον Μητροπολίτη Καλλίμαχο, τους ιερείς, το διάκονο και πολλούς Βεροιώτες προκρίτους, οι οποίοι βρισκόνταν στον Μητροπολιτικό Ναό (Παλιά Μητρόπολη, οδός Κεντρικής). Ο Μητροπολίτης της πόλεως μαζί με τους υπόλοιπους απαγχονίστηκαν γιατί αμύνθηκαν στον πλάτανο που σώζεται ακόμη και σήμερα απέναντι από την Παλιά Μητρόπολη.

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, η Βέροια απελευθερώνεται από τον ελληνικό στρατό στις 12 Οκτωβρίου 1912. Η παράδοση της πόλης έγινε αναίμακτα, κατόπιν συνεννοήσεως με τον Τούρκο Δήμαρχο.

Κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά

Η Βέροια ήταν το κέντρο μιας διοικητικής περιφέρειας που περιλάμβανε πάνω από εκατό χωριά. Ήταν ενταγμένη στο οθωμανικό σύστημα επαρχιακής διοίκησης, αποτελούσε έδρα καζά και ανήκε στο σαντζάκι (περιφέρεια) της Θεσσαλονίκης. Ο καζάς ήταν δικαστική περιφέρεια με επικεφαλής δικαστή τον καδή, ο οποίος εκτός από τα δικαστικά και συμβολαιογραφικά καθήκοντα είχε και πολιτικά και δικαστικά. Το δικαστήριό του αποτελούσε τον επίσημο αγωγό επικοινωνίας ανάμεσα στην τοπική κοινωνία και τις οθωμανικές κρατικές αρχές.

Το δικαίωμα των υπηκόων να προσφεύγουν στο σουλτάνο και η επιβολή της δικαιοσύνης με την έννοια της προστασίας των αδυνάτων από την αυθαιρεσία των ισχυρών ήταν μια βασική ιδεολογική αρχή του Οθωμανικού κράτους, που ίσχυε για όλους ανεξαρτήτως θρησκείας - το ζήτημα παραμένει πάντοτε η δυνατότητα εφαρμογής στην πράξη των ιδεολογικών αρχών και των διαταγμάτων που τις εξέφραζαν, και κυρίως το αν γίνονταν σεβαστές από τις τοπικές αρχές και κοινωνίες, που καλούνταν τελικά να τις εφαρμόσουν.

Άλλος σημαντικός αξιωματούχος ήταν ο Βοεβόδας, μισθωτής των φορολογικών προσόδων της Βέροιας. Τοπικοί αξιωματούχοι της Βέροιας ήταν: ο Σερδάρης (στρατιωτικός διοικητής των γενίτσαρων), ο Μουχτεσίμπ (αγορανόμος) και ο μπουλούκ-μπασής (επικεφαλής σώματος ασφαλείας).

Από τους χριστιανούς μια ηγετική φυσιογνωμία ήταν ο Μητροπολίτης. Η Εβραϊκή κοινότητα είχε το Ραβίνο.

Επίσης στη Βέροια υπήρχε και μια κοινωνική και οικονομική ελίτ. Αυτή αποτελούσε την επίσημη και ανεπίσημη ηγεσία της τοπικής κοινωνίας. Από τους μουσουλμάνους μεγιστάνες ήταν οι «αγιάν» (ή αγιάνηδες) και από τους χριστιανούς ήταν οι «κοτζαμπάσηδες».

Η διοίκηση των υπηκόων του οθωμανικού κράτους στηριζόταν πάντα σε δύο βασικές διακρίσεις: τη θρησκευτική διάκριση μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων και τη διοικητική διάκριση μεταξύ ασκέρι και ραγιάδων.

Οι ασκέρι ήταν τα στελέχη του κράτους και του στρατού και σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους απέλαυναν φοροαπαλλαγής. Οι ραγιάδες, από την άλλη, ήταν η μεγάλη μάζα των υπηκόων ανεξαρτήτως θρησκευόμενου. Οι ραγιάδες ήταν εκείνοι που δεν στελέχωναν το στρατό και τη διοίκηση: αυτό τους επέτρεπε να ασχολούνται με παραγωγικές δραστηριότητες (γεωργία, κτηνοτροφία, εμπόριο, βιοτεχνία κ.ά.) και ως εκ τούτου διέθεταν φορολογητέο εισόδημα.

Οι ραγιάδες ήταν οι κάτοικοι των πόλεων και των χωριών, φτωχοί και πλούσιοι. Επομένως, η μεγάλη μειονότητα των μουσουλμάνων και των χριστιανών ανήκαν σε διαφορετικές ομάδες από θρησκευτική άποψη, ανήκαν όμως στην ίδια πλευρά ως ραγιάδες. Η χρησιμοποίηση του όρου “ραγιάς” αποκλειστικά για τους μη μουσουλμάνους είναι σε μεγάλο βαθμό μια εξέλιξη του 19^{ου} αιώνα, με σαφώς υποτιμητικό χαρακτήρα. Αν και υπάρχουν παραδείγματα ανάλογης χρήσης του όρου και κατά τον 18^ο αιώνα, η συντριπτική πλειονότητα των επίσημων τουλάχιστον

εγγράφων χρησιμοποιεί σταθερά τον όρο “ζιμμήδες” για τους μη μουσουλμάνους, ενώ το “ραγιάς” αναφέρεται στους φορολογούμενους υπηκόους ανεξαρτήτως θρησκευματος.

Οι τρεις κοινότητες της Βέροιας

Στη Βέροια υπήρχαν τρεις κοινότητες με βάση τη θρησκευτική διάκριση των κατοίκων: οι χριστιανοί, οι μουσουλμάνοι και οι εβραίοι. Το μουσουλμανικό κράτος εγγυούνταν το δικαίωμα των χριστιανών και των εβραίων να ζουν, να έχουν περιουσία και να ασκούν τη θρησκεία τους εντός των συνόρων του σε αντάλλαγμα την καταβολή του κεφαλικού φόρου, το γνωστό μας *χαράτσι*. Αυτό το ιδεατό συμβόλαιο μεταξύ της μουσουλμανικής κρατικής εξουσίας και των μη μουσουλμάνων υπηκόων της ονομαζόταν «ζίμμα» και οι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι ονομαζόνταν «ζιμμήδες».

Οι συνοικίες

Κατά την περίοδο αυτή, δημιουργούνται ξεχωριστές συνοικίες και γειτονιές (μαχαλάδες) με φυλετικά και λειτουργικά κριτήρια. Έτσι έχουμε ξεχωριστές συνοικίες για τους Έλληνες, τους Τούρκους και τους Εβραίους, τους Βλάχους και τους Τσιγγάνους. Σύμφωνα με τον Τούρκο περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή, ο οποίος πέρασε από τη Βέροια το 1668, στη Βέροια υπήρχαν δεκαέξι (16) μουσουλμανικές συνοικίες, δεκαπέντε (15) χριστιανικές (Έλληνες, Λατίνοι², Σέρβοι, Βούλγαροι) και δύο (2) ομάδες *cema'at* Εβραίων, από τους οποίους οι περισσότεροι ανήκαν στους Εβραίους *Frani*.

Οι Έλληνες χριστιανοί κατοικούν στο βόρειο και ανατολικό τμήμα της πόλης ενώ οι Τούρκοι, οι Εβραίοι και άλλοι λαοί καταλαμβάνουν το νότιο και δυτικό μέρος (βλ. Χάρτη 1). Τόπος συνάντησης όλων ήταν η στεγασμένη κλειστή αγορά (μπεζεστένι), η οποία κάηκε στη μεγάλη πυρκαγιά του 1864.

Ο πληθυσμός της πόλης κυμαίνεται μεταξύ των 4.000 και 20.000 κατοίκων (16^{ος} -20^{ος} αιώνας). Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται ο πληθυσμός της πόλης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1908).

Πληθυσμός Βέροιας στις αρχές του 20 ^{ου} αι. ³	
Έλληνες	5.000
Τούρκοι	5.500
Βλάχοι	2.000
Εβραίοι	600
Τσιγγάνοι	500
Αιθίοπες (μαύροι δούλοι)	300 περίπου
ΣΥΝΟΛΟ	13.900

Σχέσεις λαών

Οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι της Βέροιας μοιράζονται τον ίδιο αστικό χώρο, αλλά το καθεστώς τους είναι διαφορετικό. Όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με τις απαιτήσεις ή όταν ερίζουν με τον πληθυσμό γειτονικών καζάδων σχετικά με το ποιος υποστηρίζει τους ληστές ή στα όρια ποιος καζά έλαβε χώρα μια ληστρική επίθεση, είναι σαφές ότι το πρόβλημα αφορά το σύνολο του καζά. Ωστόσο, η κάθε θρησκευτική ομάδα εκπροσωπείται από τη δική της ηγεσία. Η τοπική κοινωνία διαπερνάται από ένα βαθύ ρήγμα, που έχει τις ρίζες του στην οργανωτική

² Εννοούνται οι Βλαχόφωνοι

³ Πηγή: Καλογήρου, Ν. (1989), σ.12, υποσ.23

δομή του κράτους. Αντιστοίχως, όταν καταγράφονται οι μαχαλάδες της πόλης, αυτοί εμφανίζονται είτε μουσουλμανικοί είτε χριστιανικοί, ποτέ μικτοί, ασχέτως αν υπάρχουν κάποιοι λόγοι να αμφιβάλλουμε ότι αυτό ίσχυε και στην πράξη.

Τα στεγανά όμως δεν ήταν απόλυτα ούτε οι ομάδες τόσο συμπαγείς. Αυτό δηλώνουν οι διάφορες περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Για παράδειγμα, μουσουλμάνοι προσέρχονταν ορισμένες φορές στο δικαστήριο ως μάρτυρες χριστιανών με αποτέλεσμα να καταδικαστούν άλλοι μουσουλμάνοι. Συνεργασία υπήρχε και σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο: μπορούσε να λάβει π.χ. τη μορφή συνεταιρισμού ή διαμεσολάβησης προς τις οθωμανικές αρχές για την επίτευξη κάποιου στόχου. Αντιστρόφως, μουσουλμάνοι και χριστιανοί δεν δίσταζαν να καταπιέσουν, να απειλήσουν, να ληστέψουν, να δολοφονήσουν, να καταγγείλουν στις αρχές τους ομόθρησκούς τους. Το ίδιο Οθωμανικό κράτος, παρότι μπορεί να αντιμετώπιζε με μεγάλη επιείκεια τους μουσουλμάνους αγιάν, δεν δίστασε, για παράδειγμα, να διατάξει το 1772 τους μουσουλμάνους αγιάν να επιστρέψουν στους ζιμμήδες της Βέροιας τα ποσά που αδίκως και ενάντια στις σουλτανικές εντολές τούς είχαν αφαιρέσει με αφορμή τη στρατολόγηση ανδρών για το ρωσοτουρκικό πόλεμο.

Οικονομικά χαρακτηριστικά

Στην εποχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας κάθε πόλη ήτανε χάσι ή ζεαμέτι, ανάλογα με το ποσό των φόρων γεωργικής παραγωγής που απέδιδε στους Οθωμανούς. Υπήρχαν και τα βακούφια, τα κτήματα που αφιέρωναν ιδιώτες για την ενίσχυση και συντήρηση νοσοκομείων, σχολείων, τεμένων κλπ.

Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα η Βέροια ήτανε ζεαμέτι (ze'amet), δηλαδή πλήρωνε φόρους γεωργικής παραγωγής κάτω από 100.000 άσπρα το χρόνο. Αργότερα έγινε χάσι, διότι πλήρωνε πάνω από 100.000 άσπρα το χρόνο.

Η ομαλή είσπραξη της φορολογίας ήταν μια από τις βασικότερες προτεραιότητες του Οθωμανικού κράτους, αφού από τα φορολογικά έσοδα καλύπτονταν οι κρατικές δαπάνες, πρωταρχικά δηλαδή τα έξοδα του παλατιού και η μισθοδοσία των κρατικών στελεχών και των στρατιωτικών. Μάλιστα οι οθωμανικές αρχές δίνουν την εντύπωση ότι ήταν διατιθέμενες να ανεχτούν ακόμα και έκνομες καταστάσεις, εφόσον αυτές δεν έθιγαν την ομαλή καταβολή των φόρων μιας περιοχής.

Την περίοδο αυτή αναπτύσσονται το εμπόριο και η βιοτεχνία, κυρίως της υφαντικής. Παράγονται κυρίως βαμβακερές πετσέτες, μεταξωτά σεντόνια και υφάσματα για πουκάμισα. Επίσης, οι κάτοικοι ασχολούνται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την υλοτομία. Τον 17^ο αιώνα στη Βέροια υπάρχουν 300 νερόμυλοι.

Εκπαίδευση

Δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για την εκπαιδευτική δραστηριότητα στη Βέροια πριν από το 19^ο αιώνα.

Το 1650 ο Καλλίνικος Μάνιος ή Μανιός ίδρυσε στην πόλη σχολείο και βιβλιοθήκη και παρουσίασε αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα ως το 1665.

Ο Εβλιγιά Τσελεμπί, κατά το πέρασμά του από τη Βέροια το 1668, κατέγραψε δέκα γραμματοδιδασκαλεία και τρεις μεντρεσέδες ουλεμάδων (οθωμανικά ιεροδιδασκαλεία).

Κατά το 19^ο αιώνα στη Βέροια λειτουργούσαν:

- Η «Ελληνική Σχολή» (Ημιγυμνάσιο, αρρένων), η οποία ανέστειλε τη λειτουργία της από το 1821 έως το 1849, οπότε και επαναλειτούργησε.

- Η «Αλληλοδιδασκτική Σχολή», η οποία χτίστηκε από την ελληνική κοινότητα. Η ανέγερσή της ξεκίνησε το 1856 και ολοκληρώθηκε το 1858. Το σχολικό έτος 1876-1877 μετονομάστηκε σε «Δημοτική Σχολή».
- Το Παρθεναγωγείο Βέροιας, από το 1870-1872
- Το «Μελέτειο Παρθεναγωγείο» Βέροιας, σχολείο Μέσης Εκπαίδευσης, από το 1873.
- Το Νηπιαγωγείο, από το 1876 (αρρένων – θηλέων)
- Η «Αστική Σχολή», από το 1888 (Δημοτικό, αρρένων).

Το 1898 λειτουργούσαν:

- Ελληνική Σχολή (Ημιγυμνάσιο αρρένων), με 3 τάξεις και 50 μαθητές
- Αστική Σχολή, με 6 τάξεις και 320 μαθητές
- Παράρτημα Αστικής σχολής για τους Ελληνόβλαχους, με 4 τάξεις και 80 μαθητές
- Παρθεναγωγείο, με 6 τάξεις και 120 μαθήτριες
- Νηπιαγωγείο, με 2 τάξεις και 160 μαθητές

Τα σχολεία αυτά συντηρούνταν από εκκλησιαστικούς και κοινοτικούς πόρους καθώς και από δωρεές των Ελλήνων της χριστιανικής κοινότητας.

Στις αρχές του 1900 χτίστηκε στη Βέροια το Ημιγυμνάσιο (σημερινό Δημαρχείο) και το τουρκικό σχολείο (σημερινό 3^ο & 14^ο Δημοτικό Σχολείο).

Τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας στη Βέροια λειτούργησε Ιερατική Σχολή στην Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη Βέροιας).

Η Οθωμανική Κοινότητα

Οι Οθωμανοί κατοικούσαν στο νότιο και δυτικό τμήμα της πόλης, αρχικά σε δεκαέξι συνοικίες, με κέντρο τα τζαμιά τους, έξω από τα τείχη της πόλης. Μόνο τρεις από αυτές τις συνοικίες φαίνεται ότι δεν είχαν το δικό τους τζαμί. Επιλέγουν τα ψηλότερα σημεία της πόλης τα οποία είναι πλούσια σε νερά, με θέα, καθαρό αέρα και δροσιά. Στα κτηματολογικά τεφτέρια της πόλης, που καταρτίστηκαν τα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αιώνα, αναγράφονται οι εξής δώδεκα μουσουλμανικές συνοικίες:

1. Η συνοικία Κεμάλ Μπέη.
2. Η συνοικία Τσαγλαγίκ. Πρόκειται που είναι σήμερα από την πλατεία Ιωσηφίδου μέχρι τους στρατώνες.
3. Η συνοικία Σου Καπισί ή Σου Καπουσού ή Σου Καπού (Su Karisi), δηλαδή της πόρτας του νερού.
4. Η συνοικία Ινέ Μπουνάρ (Ayna Binari), δηλαδή της Κρυσταλλοπηγής. Αντιστοιχεί στην περιοχή που είναι σήμερα γνωστή ως «Λαδόμυλοι».
5. Η συνοικία του Σινάν Μπέη. Πρόκειται για την περιοχή από το ζαχαροπλαστείο Σερεμέτα μέχρι την πλατεία Ωρολογίου.
6. Η συνοικία Τσερμέν, δηλαδή η περιοχή της σημερινής πλατείας Μπότσαρη.
7. Η συνοικία Γιολά Γκελντί (Yola Geldi), που σημαίνει «δρόμος απ' όπου ήρθαν» και βρίσκεται στη νότια είσοδο της πόλης από όπου μπήκαν οι Οθωμανοί.
8. Η συνοικία Ραρά ή Baba Tekkesi, δηλαδή του τεκέ του Παπά. Είναι η συνοικία από τα δίδυμα λουτρά ως το Βυζαντινό Μουσείο.
9. Η συνοικία του Kucuk Bey (Μισκρού Μπέη), επάνω από την πλατεία Ωρολογίου.
10. Η συνοικία Μπαϊρ, δηλαδή της πλαγιάς.
11. Η συνοικία Τσαρσή Μπασή (Carsu Basi), δηλαδή «αρχή της αγοράς».
12. Η συνοικία Cedid, δηλαδή νέα συνοικία. Βρισκόταν και αυτή δυτικά της πλατείας Ωρολογίου και αποτελούσε στην ουσία προέκταση της συνοικίας Σου Καπουσού.

Οθωμανικά Μνημεία της Βέροιας

Οι Οθωμανοί κατακτητές, κατά την παραμονή τους στη Βέροια, έχτισαν αξιόλογα κτήρια. Πρόκειται για κτήρια θρησκευτικού χαρακτήρα, όπως τεμένη (τζαμιά), τεκέδες (μοναστήρια δερβίσηδων και προσκυνηματικοί τάφοι), ιεροδιδασκαλεία, αλλά και κτήρια εμπορικού και διοικητικού χαρακτήρα, κτήρια εκπαίδευσης, λουτρά και γεφύρια (βλ. Χάρτη 3).

α. Κτίσματα θρησκευτικού χαρακτήρα

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στη Βέροια υπήρχαν 13 τζαμιά, τα οποία κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτά που ήταν αρχικά χριστιανικοί ναοί και σε αυτά που χτίστηκαν εξ αρχής. Έτσι έχουμε:

Α. Χριστιανικές εκκλησίες που μετατράπηκαν σε τζαμιά

1. Το πρώτο ήταν από τη μετατροπή της παλαιάς Μητρόπολης και ονομάστηκε **Χουνκιάρ Τζαμί**, δηλαδή Τζαμί του Κατακτητή.
2. Η δεύτερη χριστιανική εκκλησία που έγινε τζαμί ήταν ο βυζαντινός ναός του Αποστόλου Παύλου. Πρόκειται για το **Μεντρεσέ Τζαμί** που είναι το μοναδικό που σώζεται ακέραιο μέχρι σήμερα.
3. Το τελευταίο δε σώζεται και είναι το **Τζαμί του Φιριντζή** και ήταν η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής.

B. Τζαμιά που χτίστηκαν εξ αρχής

1. Το **Ορτά Τζαμί**, το οποίο σώζεται στο κέντρο της πόλης.
2. Το **Μπογιαλί Τζαμί**, χτισμένο στα νότια τείχη της πόλης δίπλα στο Βυζαντινό Μουσείο, γνωστό και ως τζαμί του Μαχμούτ Τσελεμπί σήμερα κατοικία.
3. Το **Τζαμί του Σούμπαση**, στην οδό Ειρήνης και Μιαούλη, το οποίο είναι το πρώτο που μετατράπηκε σε κατοικία.
4. Το **Μπαϊρ Τζαμί**, δηλαδή τζαμί της πλαγιάς, που βρίσκεται στην πλαγιά του λόφου της Βίλας Βικέλα και έχει μετατραπεί σε κατοικία (συμβολή Σμύρνης και Ταντάλου).
5. Το **Γιολά Γκελντί τζαμί**, που είναι κοντά στην εκκλησία της αγίας Παρασκευής Καλλιθέας, που έχει μετατραπεί σε κατοικία (πάροδος Αθ.Διάκου).
6. Το **τζαμί της Μπαρμπούτας**, που και αυτό σήμερα είναι κατοικία, κοντά στη γέφυρα της Δήμητρας.
7. Το **Τσερμέν τζαμί** που βρισκόταν στην περιοχή της πλατείας Μάρκου Μπότσαρη.
8. Το **τζαμί της Πόρτας του Νερού (Σου Καπουσού τζαμί)**, που ήταν στο δρόμο προς τους στρατώνες.
9. Το **Καρσί Μαχαλά τζαμί**, που σημαίνει το τζαμί της απέναντι γειτονιάς, που βρισκόταν στην οδό Μικράς Ασίας, κοντά στη βόρεια όχθη του Τριποτάμου.
10. Τέλος, το **τζαμί της Νότιας πλευράς** της πλατείας Ωρολογίου, απέναντι από το Οθωμανικό Διοικητήριο (το σημερινό Δικαστικό Μέγαρο), το οποίο δε σώζεται.

β. Εκπαιδευτικά κτίρια

Το τουρκικό σχολείο, το σημερινό 3^ο & 14^ο Δημοτικό Σχολείο Βέροιας, το οποίο βρίσκεται στη σημερινή οδό Μάρκου Μπότσαρη, απέναντι από την Πλατεία Ωρολογίου, είναι το μοναδικό σωζόμενο εκπαιδευτικό κτίριο.

γ. Διοικητικά κτίρια

Το κτίριο που κτίστηκε από τους Τούρκους τα τελευταία χρόνια της κατοχής της πόλης και χρησίμευσε ως διοικητήριο/δικαστήριο, αποτελεί σήμερα το Δικαστικό Μέγαρο της πόλης.

δ. Λουτρά

Τα Δίδυμα Λουτρά του Σινάν Tuzci [Αλατά] ή Τσις Χαμάμ, στη συμβολή των οδών Λουτρού, Περδίκας και Ελευθερίας.

Είναι το μοναδικό χαμάμ που διασώζεται στην πόλη από τα περίπου 70 που υπήρχαν.

Η Εβραϊκή συνοικία Μπαρμπούτα

Η Μπαρμπούτα οφείλει το όνομά της στην ομώνυμη βρύση που βρίσκεται ακόμη στην περιοχή. Σύμφωνα με την παράδοση όποιος περαστικός έπινε νερό από αυτήν τη βρύση, παντρεύονταν Βεροιώτισσα και παρέμενε για πάντα στην πόλη. Η συνοικία βρίσκεται στο βορειοδυτικό μέρος της πόλης, έξω από τα παλιά τείχη της, ανάμεσα στα κάστρα, κάτω από τον κεντρικό πύργο και δίπλα στο "ποτάμι των γύφτων", όπως ονόμαζαν τον Τριπόταμο στο Μεσαίωνα (βλ. χάρτη συνοικιών στο Παράρτημα).

Η Μπαρμπούτα αποτελούσε μια περικλειστή γειτονιά με δύο ελεγχόμενες εισόδους, όπου ζούσαν κυρίως οι Εβραίοι της Βέροιας. Η μία πόρτα, η είσοδος, ήταν από τη μεριά της πόλης και η άλλη στην όχθη του ποταμού. Μέχρι την απελευθέρωση της Βέροιας από τους Οθωμανούς, το 1912, οι πόρτες αυτές έκλειναν το βράδυ και άνοιγαν το πρωί. Έτσι, προστάτευαν τον πληθυσμό τους.

Κτισμένη σε σχήμα τριγωνικό, η συνοικία αποτελεί μοναδικό δείγμα στον ευρωπαϊκό χώρο. Τη διασχίζει η πλακόστρωτη οδός Ολγάνου, όπου δεξιά και αριστερά της βρίσκονται οι παλιές εβραϊκές κατοικίες, δημιουργώντας ένα αμυντικό τείχος. Εικάζεται πως στη συγκεκριμένη περιοχή τα σπίτια συνδέονταν μεταξύ τους με υπόγειες στοές, τα αποκαλούμενα «λαγούμια». Σήμερα, πολλές

από τις κατοικίες αυτές σήμερα έχουν αναπαλαιωθεί και στεγάζουν διάφορες υπηρεσίες.

Εδώ διατηρείται η εβραϊκή συναγωγή, μοναδική στα Βαλκάνια. Στη συνοικία αυτή δεν κατοικούν πλέον Εβραίοι.

Οι δρόμοι της συνοικίας, τα λεγόμενα καλντερίμια, είναι φτιαγμένοι από πέτρες, επεξεργασμένες ή μη (κροκάλες), ενώ οι αυλές των σπιτιών είναι στρωμένες με βότσαλα. Τις πέτρες αυτές τις μετέφεραν από τον Αλιάκμονα και τον Τριπόταμο.

Οι Εβραίοι της Βέροιας

Η Βέροια κατοικήθηκε για πρώτη φορά από Εβραίους από τα τέλη των ελληνιστικών χρόνων, πριν από το 2^ο αι. π.Χ., μέχρι τον 5^ο αι. μ.Χ. Στη συνέχεια φύγανε κι εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη. Στα τέλη του 15^{ου} αι. ήρθαν ξανά Εβραίοι στη Βέροια από την Ισπανία, οι λεγόμενοι Σεφαρδίτες, και έμειναν εδώ για περίπου τέσσερις αιώνες, μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. *(Οι Σεφαρδίτες εκδιώχθηκαν από την Ισπανία το 1492, κατόπιν εντολής των καθολικών μοναρχών Φερδινάνδου Β' και Ισαβέλλας επειδή αρνήθηκαν να ασπαστούν τον χριστιανισμό).*

Το 1943, συνελήφθησαν από τους ναζί 850 άτομα από τα οποία σώθηκαν 134. Οι υπόλοιποι κάρηκαν στους φούρνους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Οι 134 που σώθηκαν, κατέφυγαν στα βουνά και σώθηκαν με τη βοήθεια ντόπιων χριστιανών από την πόλη αλλά και από τα χωριά στα οποία αυτοί αναζήτησαν ένα καταφύγιο. Έτσι, για περίπου 2 χρόνια κατόρθωσαν να ζήσουν κυνηγημένοι σε διάφορα χωριά των Πιερίων και μετά τη λήξη του πολέμου επέστρεψαν στη Βέροια. Οι περισσότεροι από αυτούς, στα τέλη της δεκαετίας του '40 και καθ' όλη τη δεκαετία του '50, μετανάστευσαν στο Ισραήλ. Στη Βέροια έχουν μείνει πλέον μόνο 4 άτομα.

Όσες περιουσίες έμειναν 'ορφανές' (δεν αναζητήθηκαν ποτέ) περιήλθαν στην ιδιοκτησία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου, το οποίο στη συνέχεια τις πούλησε σε χριστιανούς. Όσοι Εβραίοι σώθηκαν και επέστρεψαν στη Βέροια, αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στο Ισραήλ και πούλησαν κι αυτοί με τη σειρά τους τις περιουσίες τους σε άλλους συμπολίτες. Πάντως, δεν καταπατήθηκε κανένα περιουσιακό στοιχείο.

Επαγγέλματα

Οι Εβραίοι κατοίκησαν την περιοχή της Μπαρμπούτας διότι υπήρχε δίπλα το ποτάμι, το οποίο τους εξυπηρετούσε στις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. Οι Εβραίοι που ήρθαν από την Ισπανία και για όλα τα χρόνια που έμειναν εδώ πέρα, ασχολούνταν κυρίως με τη λεύκανση των υφαντών, την κατασκευή μακραμάδων (μακριές πετσέτες) καθώς και με την κατασκευή ταπήτων ή τσόχας. Η βιοτεχνική τους δραστηριότητα ήταν τόσο σημαντική που είχε και μια εξαγωγική δυνατότητα: εξήγαγαν τα προϊόντα τους στη βόρεια και νότια Βαλκανική. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες κατοίκησής τους στη Βέροια, οι Εβραίοι ασχολούνταν κυρίως με χρηματιστηριακές εργασίες, με το εμπόριο και με μικροεπαγγέλματα όπως τενεκετζήδες και υαλοουργοί.

Σχέσεις λαών

Στη Βέροια, σε αντίθεση με άλλες πόλεις του ελλαδικού χώρου, είχαν αναπτυχθεί πολύ στενές σχέσεις και σχέσεις ειρήνης και σύμπνοιας μεταξύ του χριστιανικού και του εβραϊκού στοιχείου της πόλης. Και γι' αυτό άλλωστε, κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αρκετοί Εβραίοι μπόρεσαν την τελευταία στιγμή να διαφύγουν στα βουνά με τη βοήθεια συμπολιτών μας χριστιανών, οι οποίοι τους βοήθησαν με προσωπικό κίνδυνο, και έτσι να σωθούν από τους Ναζί.

Τα κτίρια

Στη γειτονιά της Μπαρμπούτας συναντάμε πολλά αρχοντικά σπίτια, αξιόλογα δείγματα της αρχιτεκτονικής του 19ου αι., τα περισσότερα από τα οποία αναπαλαιώθηκαν. Είναι χτισμένα με πωρόλιθους και τα «δεσίματά» τους γίνονται με ξύλα, και τα δύο υλικά της περιοχής.

Χαρακτηριστικό τους οι εβραϊκές επιγραφές, πλουμισμένες με λουλούδια και γιρλάντες. Δίπλα τους στέκονται μικρά λαϊκά σπίτια. Όλα μαζί δηλώνουν την κοινωνική διαστρωμάτωση της συνοικίας. Ανάμεσα στα αρχοντικά ξεχωρίζουν:

Αρχοντικό Μπέκα. Κτισμένο το 1859, άνηκε σε ένα πλούσιο έμπορο. Εντυπωσιάζει για την ξεχωριστή αρχιτεκτονική και διακόσμησή του, όπου κυριαρχούν ρυθμοί Μπαρόκ και ροκοκό. Το εσωτερικό του διακοσμείται με αυθεντικές τοιχογραφίες, διατηρημένες σε άριστη κατάσταση. Σήμερα είναι δημοτική ιδιοκτησία και στεγάζει το Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής και το αρχείο του καθηγητή Νίκου Μουτσόπουλου.

Κτήριο «Ολγάνου». Κτίστηκε το 1872. Εδώ έμενε η οικογένεια ενός Εβραίου αρχιερέα που ήταν υπεύθυνος για τη σφαγή του ιερού κριαριού. Ανήκει στο Δήμο Βέροιας και στεγάζει το "Αίθριο Πολιτισμού Όλγανος" (που ονομάστηκε έτσι από τη μυθική θεότητα του ποταμού).

Αρχοντικό Μπόζογλου. Κτίστηκε στις αρχές του 20ου αι. και είναι το μοναδικό εβραϊκό σπίτι με νεοκλασικά στοιχεία. Στεγάζει τη Δημοτική Επιχείρηση Τουρισμού και το Σύλλογο Βλάχων.

Κτήριο Αναστασίου. Το τελευταίο σπίτι της εβραϊκής συνοικίας, ανήκε στο ραβίνο⁴ της εποχής. Κτίστηκε το 1882, όπως μαρτυρά η επιγραφή στην κορυφή του. Στεγάζει τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) Νομού Ημαθίας.

Ένα άλλο αρχοντικό του 19^{ου} αι., το οποίο αναστηλώθηκε και διακοσμήθηκε, στεγάζει το ξενοδοχείο «Κόκκινο Σπίτι». Κάποια άλλα κατοικούνται από οικογένειες. Όλα τους όμως

⁴ Ο τελευταίος ραβίνος της πόλης ζούσε έξω από την περικλειστη γειτονιά, επί της οδού Μεραρχίας. Κάπου εκεί κοντά βρίσκονταν και το εβραϊκό σχολείο.

έχουν διατηρήσει την παλιά αρχιτεκτονική. Σε πολλά από αυτά μπορείς να διακρίνεις εβραϊκά σύμβολα και επιγραφές που διακοσμούν τις προσόψεις τους.

Στην περιοχή αυτή σώζεται και η εβραϊκή Συναγωγή, για την οποία γίνεται λόγος στο 3^ο Μέρος της εργασίας.

Η χριστιανική κοινότητα

Η χριστιανική κοινότητα της Βέροιας αποτελούνταν από Έλληνες, Σέρβους, Βούλγαρους και «Λατίνους», οι οποίοι κατοικούσαν, κατά κύριο λόγο, εντός των τειχών της πόλης. Οι Έλληνες κατοικούσαν στο βόρειο και ανατολικό τμήμα της πόλης, τους χριστιανικούς μαχαλάδες. Κοινωνικό κέντρο του κάθε μαχαλά ήταν η εκκλησία του, που ήταν κτισμένες είτε κρυφά σε περικλειστούς ανοιχτούς χώρους ανάμεσα σε σπίτια είτε με την άδεια των κατακτητών.

Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, στη Βέροια υπήρχαν 86 ναοί και μοναστήρια, η τειχισμένη πόλη διατηρούσε το μεσαιωνικό χαρακτήρα της και το εμπορικό τμήμα της, με πολυάριθμα καταστήματα, χάνια και κλειστή αγορά αναπτύσσονταν κατά μήκος της Κεντρικής οδού. Κατά την απελευθέρωση της πόλης το 1912 καταγράφονται 72 εκκλησίες, από τις οποίες λειτουργούσαν οι 53. Οι υπόλοιπες 19 ήταν ερειπωμένες από τις πυρκαγιές που προξενήθηκαν στο πέρασμα των αιώνων. Οι περισσότεροι από τους παραπάνω ναούς ήταν ιδιωτικοί ή ανήκαν σε ιδιωτικές μονές. Σήμερα σώζονται 48 βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί ναοί, οι οποίοι έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα μνημεία.

Η συνοικία της Μακαριώτισσας

Πρόκειται για μία από τις χριστιανικές συνοικίες της Βέροιας στο ΒΑ όριο της τειχισμένης πόλης, με πολλούς βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν οι ναοί του Χριστού και των Κηρύκου και Ιουλίττας. Στην πλειοψηφία τους οι ναοί της περιοχής αυτής είναι κτίρια μικρών διαστάσεων, λιτοί στην εμφάνιση εξωτερικά και με πλούσιο τοιχογραφικό διάκοσμο εσωτερικά.

Στην περιοχή διατηρούνται επίσης παλιές κατοικίες του 19^{ου} αιώνα ή των αρχών του 20^{ου}, με την εμφανή λιθοδομή στο ισόγειο και την ξυλόπηκτη κατασκευή στον όροφο με τις χαρακτηριστικές προεξοχές, τα σαχνισί.

Η συνοικία της Κυριώτισσας

Η συνοικία της Κυριώτισσας αποτελεί ένα θαυμάσιο δείγμα των πολυάριθμων χριστιανικών συνοικιών που μαζί με τις μουσουλμανικές και την εβραϊκή συνοικία (Μπαρμπούτα) συνέθεταν τον αστικό ιστό στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Είναι μία από τις πιο καλοδιατηρημένες περιοχές της πόλης με ελικοειδή πλακόστρωτα στενά δρομάκια και αδιέξοδα, ψηλά κτήρια, αρχοντικά και λαϊκά σπίτια, και αυλές με ψηλό περίβολο.

Στην περιοχή διατηρούνται πολλές βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζουν ο Αγ.Βλάσιος και ο Αγ.Σάββας.

Οι παλιές πέτρινες κατοικίες, κτισμένες η μία πλάι στην άλλη, μαρτυρούν τη σπάνια αρχιτεκτονική παράδοση της πόλης. Οι στέγες μοιάζουν να ακουμπούν μεταξύ τους, ενώ οι αρχιτεκτονικές προεξοχές (σαχνισιά) ξεπροβάλλουν σε διαφορετικά ύψη δημιουργώντας μια εικόνα ειδυλλιακή. Εντυπωσιακά κτίρια της περιοχής αποτελούν το αρχοντικό Σαράφογλου, κτισμένο στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, το οποίο πρόκειται να στεγάσει το λαογραφικό μουσείο της πόλης, και το αρχοντικό Βλαχογιάννη, επί της οδού Πατριάρχη Ιωακείμ, κτισμένο το 18^ο αιώνα.

Στις παρυφές της συνοικίας συναντάμε το συγκρότημα του Δίδυμου Τουρκικού Λουτρόνα.

Η συνοικία της Παναγίας Δεξιάς

Η συνοικία της Παναγίας Δεξιάς αναπτύσσεται στο ανατολικό όριο της πόλης, παράλληλα με τον Τριπόταμο ποταμό, ανάμεσα στις οδούς Δημοσθένους και Κεντρικής, και σε άμεση γειτνίαση με την αγορά. Στην περιοχή σώζονται λαϊκά σπίτια και ελάχιστοι ναοί, όπως ο ενοριακός ναός της Παναγίας Δεξιάς και οι ναοί του Αγ.Νικολάου και της Αγ.Παρασκευής.

Στη συμβολή των οδών Γουδή και Κεντρικής σώζεται ο πλάτανος, στον οποίο οι Τούρκοι κρέμασαν τον Μητροπολίτη Βέροιας Αρσένιο και κάποιους προκρίτους όταν κατέλαβαν οριστικά την πόλη. Απέναντι ακριβώς βρίσκεται ο ναός της Παλαιάς Μητρόπολης, το παλαιότερο και σπουδαιότερο μεσοβυζαντινό μνημείο της πόλης. Είναι ένας από τους τρεις χριστιανικούς ναούς που μετατράπηκε σε τζαμί, το Χουνκιάρ τζαμί, από το οποίο σώζεται ο μιναρές του στο μεγαλύτερο ύψος του. Ο ναός υπέστη κάποια καταστροφή από πυρκαγιά παρακείμενου κτιρίου το 2009 και σήμερα βρίσκεται υπό συντήρηση.

Σε μικρή απόσταση από την Παλαιά Μητρόπολη, ΝΔ της οδού Κεντρικής και επί της οδού Θεμιστοκλέους βρίσκεται το Ορτά τζαμί, το παλαιότερο τζαμί της πόλης.

3^ο ΜΕΡΟΣ: Ιστορικά κτίρια της Βέροιας

A. Κτίρια θρησκευτικού χαρακτήρα

1. Μεντρεσέ Τζαμί

Το Τζαμί του Μεντρεσέ βρίσκεται στη νότια πλευρά της Βέροιας, στην οδό Μάρκου Μπότσαρη, κοντά στην πλατεία Ωρολογίου και δίπλα από το Βήμα του Αποστόλου Παύλου και το 3^ο και 14^ο δημοτικό σχολείο. Είναι ένα από τα δύο αντιπροσωπευτικά δείγματα οθωμανικής αρχιτεκτονικής τεμένων που απόμειναν στη Βέροια⁵, το οποίο είναι το μεγαλύτερο και το αρτιότερο καθώς σώζει ακέραιο το μιναρέ του. Χτίστηκε γύρω στα 1850 πάνω στα θεμέλια του τζαμιού του Μουσά Τσελεμπί.

Στη θέση του σημερινού τζαμιού υπήρχε προχριστιανικός βωμός και στη συνέχεια κατά τους βυζαντινούς χρόνους ναός των Αγίων Αποστόλων Παύλου και Πέτρου ή Παύλου. Ανάμεσα στα μαρμάρια αγκωνάρια της εξωτερικής πλευράς της τρίπλευρης βάσης του μιναρέ διακρίνεται ένα σε περίοπτη θέση με δύο συλλαβές αρχαίας ελληνικής επιγραφής: **ΒΩ... ΕΥΝ...**. Οι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι στον τόπο αυτό υπήρχε αρχαίος ελληνικός βωμός αφιερωμένος στην Ευνομία. Σύμφωνα με τον μωαμεθανό περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπί, ο ναός αυτός μετατράπηκε σε τζαμί από τον Μουσά Τσελεμπί, γιο του Κεραυνού Χαν⁶, όταν κατέλαβε τη Βέροια γύρω στο 1410-1413.

Το τζαμί αυτό κατεδαφίστηκε γύρω στα 1850 και με τα δικά του και άλλα υλικά χτίστηκε το τζαμί που σώζεται σήμερα, το γνωστό ως Τζαμί Τσιάι-Λάικ, ή Τζαμί της συνοικίας Μουσάλα ή Τζαμί του Μεντρεσέ της τούρκικης συνοικίας Τσαγλαγίκ.. Η λέξη «μεντρεσές» ή «μενδρεσές» είναι αραβική και σημαίνει ιεροδιδασκτήριο, ιεροσπουδαστήριο. Υπάρχει μία μαρτυρία που αναφέρει ότι δίπλα στο τζαμί υπήρχε ένα μακρόστενο διώροφο κτίριο κοντά σε μία σειρά από μεγάλα κυπαρίσσια, που λειτουργούσε ως μεντρεσές και ο οποίος κάηκε το 1924. Επίσης, ο Εβλιγιά Τσελεμπί αναφέρει ότι δίπλα στο τζαμί υπήρχε και μουσουλμανικό νεκροταφείο.

Αρχιτεκτονική του κτιρίου

α. Εξωτερικά

Το Τέμενος του Μεντρεσέ ανήκει στα τζαμιά τουρκικής τεχνοτροπίας. Αποτελείται από τρία μέρη: το κυρίως κτίριο, τα δύο δωμάτια δεξιά και αριστερά της κυρίας εισόδου (που μετά την ανακαίνιση του 2009 δεν υπάρχουν) και το μιναρέ. Το κυρίως κτίριο είναι τετράγωνο, κτισμένο από πωρόλιθους. Ο μιναρές του τζαμιού είναι ο μοναδικός που σώζεται ακέραιος στην πόλη. Αποτελείται από πέντε μέρη: α) τη βάση, β) το μεγάλο πύργο, γ) τον εξώστη, δ) το μικρό πύργο και ε) την κορυφή. Η βάση είναι χτισμένη η μισή μέσα στο πάχος του τοίχου και η μισή εξωτερικά.

β. Εσωτερικά

Η κύρια είσοδος του τζαμιού βρίσκεται στον προθάλαμο και οδηγεί άμεσα στη μεγάλη τετράγωνη αίθουσα. Στον τοίχο της κυρίας εισόδου αριστερά, υπάρχει ένα μικρό θεωρείο, απ' όπου γινόταν το κήρυγμα των μουσουλμάνων. Ακριβώς απέναντί της βρίσκεται το μιχράμπ, δηλαδή η κόγχη προσευχής, το οποίο φέρει διακόσμηση με μουκαρνάς (γλυπτά, διακοσμητικά,

⁵ Το άλλο είναι το Ορτά τζαμί.

⁶ Πρόκειται για τον Βαγιαζήτ Α' τον Κεραυνό (1389-1402), σουλτάνο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

γεωμετρικά σχήματα) και επιγραφές από το Κοράνι. Το μινμπέρ (ή μιμπάρ), δηλαδή ο άμβωνας όπου στεκόταν ο ιμάμης, δεν διασώζεται.

Ο θόλος διασώζει τη διακόσμησή του που είναι η σύνθησης στα ισλαμικά τεμένη: επιγραφές με αποσπάσματα από το Κοράνι, σύμβολα και φυτόμορφα σχήματα. Στις τέσσερις γωνίες του κτιρίου υπάρχουν τέσσερις μικρές τοιχογραφίες που έχουν σχήμα και μέγεθος ίδιο με αυτό των παραθύρων του θόλου και απεικονίζουν: το ίδιο το Τζαμί του Μεντρεσέ, την περιοχή του Βήματος του Αποστόλου Παύλου, έναν δρόμο που οδηγεί σε κάποιο τέμενος και, πιθανότατα, το μπεζεστένι με τα τζαμιά Χουνκιάρ και Ορτά.

Ο φωτισμός της αίθουσας επιτυγχάνεται με τοξοειδή ή ημικυκλικά παράθυρα, από τα οποία τα τέσσερα βρίσκονται στη βάση του θόλου. Κάποια από αυτά έχουν μετατραπεί σε πόρτες.

Χρήση

Το Τζαμί του Μεντρεσέ χρησιμοποιήθηκε ως ιερός χώρος των μουσουλμάνων κατοίκων της Βέροιας μέχρι την αναγκαστική ανταλλαγή τους μετά το 1922. Μετά την καταστροφή του παρακείμενου μεντρεσέ, τα μαθήματα των παιδιών γινόταν στο τζαμί.

Το τζαμί, μετά την απελευθέρωση περιήλθε στην περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου και αγοράστηκε από τη Μητρόπολη Βέροιας⁷ το 1936 με πρόταση του τότε Μητροπολίτη Πολυκάρπου προκειμένου να μετατραπεί σε χριστιανικό ναό. Τούτο αποφεύχθηκε για διπλωματικούς λόγους. Για χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως χώρος μαθημάτων μουσικής για την προσκοπική ομάδα της πόλης.

Η αποκατάσταση – ανάπλαση του τεμένους ξεκίνησε το 2006, μετά την ένταξή του στα Περιφερειακά Προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το 2009 λειτουργεί ως «Auditorium - Παύλειο Πολιτιστικό Κέντρο» της Ιεράς Μητρόπολης Βέροιας, Νάουσας και Καμπανίας, όπου στο χώρο του πραγματοποιούνται κυρίως εκδηλώσεις της Μητρόπολης, αλλά και των παρακείμενων Δημοτικών Σχολείων.

2. Ορτά Τζαμί

Ένα από τα πιο αξιόλογα δείγματα οθωμανικής αρχιτεκτονικής που σώζονται στην πόλη της Βέροιας είναι το Ορτά Τζαμί, δηλαδή κεντρικό τζαμί. Όπως φανερώνει και το όνομά του, βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, στη νησίδα που ορίζουν οι οδοί Κεντρικής, Λεωνίδου και Θεμιστοκλέους. Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για το τζαμί του τσελεμπί Σινάν Μπέη, που εντυπωσίασε τον Τούρκο περιηγητή του 17ου αιώνα Εβλιγιά Τσελεμπί τόσο ώστε να το περιγράψει αναλυτικά. Σύμφωνα με χρονογράμμα που βρέθηκε πάνω από την πύλη του, το τζαμί χτίστηκε το έτος 896 κατά την ισλαμική χρονολόγηση, που αντιστοιχεί στο 1490 ή το 1491.

Πρόκειται για ένα απλό, τετραγωνικής κάτοψης, με πλευρά 8 μέτρων, μονόχωρο, τρουλοσκεπές κτίσμα. Μπροστά από την κύρια είσοδο υπήρχε εντυπωσιακό προστώο στηριγμένο σε κίονες. Σήμερα σώζεται μόνο ένα μικρό τμήμα του. Ο θόλος ήταν κάποτε

⁷ Το Συμβόλαιο της αγοραπωλησίας έγινε στις 22 Φεβρουαρίου του 1936 στο συμβολαιογραφείο του Αντωνίου Σαρηκωστή (αριθμ. συμβ. 31,14) με πωλητή την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας ως διαχειρίστρια της ανταλλάξιμης περιουσίας του δημοσίου και αγοραστή τον Ιερό ναό των Αγίων Αποστόλων. Το τίμημα ήταν 150.000 δρχ. (Γαβριηλίδης, 2009)

καλυμμένος με φύλλα μολύβδου τα οποία αφαιρέθηκαν την δεκαετία του '50. Στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο που επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτηρίου μέσω σφαιρικών τριγώνων και πάνω του υπάρχουν οκτώ ανοίγματα, εναλλάξ τοξωτά και κυκλικά.

Το Ορτά Τζαμί είναι χτισμένο με πορόλιθους μεγάλου μεγέθους και μάρμαρα, που προέρχονται από παλαιότερα κτίσματα, βυζαντινά και αρχαία. Στην ανατολική πλευρά της οκταγωνικής βάσης του τρούλου μάλιστα σώζεται κομμάτι αρχαίας ελληνικής επιγραφής στο οποίο διατηρούνται χαραγμένα τρία κεφαλαία γράμματα, ΚΙΚ, τοποθετημένα ανάποδα. Ο κορμός του μιναρέ αναδεικνύεται χάρη σε ένα εντυπωσιακό μοτίβο που θυμίζει κέντημα και αποτελείται από συνεχείς επάλληλους ρόμβους και με σταλακτίτες στη βάση του εξώστη. Ο εσωτερικός τοιχογραφικός διάκοσμος περιλαμβάνει αποσπάσματα από το Κοράνι και φυτικό διάκοσμο.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου το τζαμί φιλοξένησε ξένους στρατιώτες. Το 1938 το μνημείο κηρύχθηκε διατηρητέο. Αργότερα, σε διάφορες χρονικές περιόδους, χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία, εργαστήριο μουσικών οργάνων, μαρμαράδικο και ξυλουργείο. Η σημερινή κατάσταση του

κτηρίου είναι μάλλον κακή παρά την μερική συντήρηση που έχει υποστεί στο εσωτερικό του.

3. Η Συναγωγή⁸

Η Συναγωγή βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του εσωτερικού της εβραϊκής συνοικίας δίπλα στην όχθη του Τριποτάμου. Χτίστηκε αρχικά στα μέσα του 16ου αι., αλλά η οριστική μορφή του κτιρίου όπως είναι σήμερα διαμορφώθηκε στα μέσα του 18ου αι. Είναι μία από τις πιο παλιές συναγωγές στην Ελλάδα. Πλέον, δεν χρησιμοποιείται ως χώρος λατρείας παρά μόνο περιστασιακά.

Σύμφωνα με την αρχαία εβραϊκή παράδοση, οι συναγωγές έπρεπε να χτίζονται στο πιο υψηλότερο σημείο της πόλης, έξω από τα τείχη της πόλης (για εύκολη διαφυγή) ή κοντά σε υδάτινο στοιχείο (για λειτουργικές ανάγκες καθαριότητας).

Μπαίνοντας στο κτίριο, στην είσοδο δεξιά βλέπουμε το μεζουζά, όπου οι Εβραίοι ακουμπούσαν το κεφάλι τους για να πάρουν τη θεία ευλογία. Αριστερά της εισόδου, πάνω στο περβάζι του παραθύρου βρίσκεται ένα κασελάκι με τα καπέλα που φοράνε οι Εβραίοι κατά την προσευχή. Τα καπέλα αυτά συμβολίζουν την προστασία του Θεού.

Τα χρώματα και τα διακοσμητικά στοιχεία που υπάρχουν στην οροφή είναι τα αυθεντικά. Οι τοίχοι της Συναγωγής πριν το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν διαφορετικό χρωματισμό, ήταν σκούρο μπλε, το χρώμα που συναντάμε στους κίονες του χώρου. Σήμερα έχουν χρώμα γαλάζιο,

⁸ Γύρω στο 50-51 μ.Χ. ήρθε στη Βέροια ο Απ. Παύλος με το Σίλα και τον Τιμόθεο και κήρυξε το Ευαγγέλιο στους Εβραίους και στους ειδωλολάτρες της πόλης. Υπάρχουν αναφορές που υποστηρίζουν ότι η Συναγωγή των Εβραίων και ο χώρος που κήρυττε ο Απόστολος Παύλος στις άλλες φυλές ήταν στην ίδια περιοχή. Η παράδοση λέει ότι ο χώρος αυτός ήταν το σημείο όπου σήμερα βρίσκεται το γνωστό μνημείο του «Βήματος του Αποστόλου Παύλου», στην οδό Μαυρομυχάλη. Ένα στοιχείο που μαρτυρεί ότι στην περιοχή αυτή υπήρχε Συναγωγή είναι ότι δίπλα από το Βήμα υπήρχε κόγχη η οποία εξαλείφτηκε το 1924 (Χιονίδης, 1960). Πάντως, δεν είναι τεκμηριωμένο αρχαιολογικά εάν η συναγωγή ήταν χτισμένη στο σημείο του Βήματος.

χρώμα που επιλέχθηκε κατά την αναπαλαιώσή της στα τέλη της δεκαετίας του '90, υπό την ευθύνη και τις οδηγίες ενός ραβίνου από το Μαρόκο, οπότε έχει επιρροή από τη διακόσμηση των συναγωγών της Β.Αφρικής.

Τέσσερις κίονες στο κέντρο του χώρου ορίζουν το Βήμα (**Τεβά**), όπου βρίσκεται ένα έπιπλο πίσω από το οποίο στεκόταν ο ραβίνος και οι ψάλτες της Συναγωγής διαβάζοντας διάφορες προσευχές και πραγματοποιούσαν κάποιες τελετουργίες.

Στον ανατολικό τοίχο βρίσκεται το **Εχάλ**, ο πιο ιερός χώρος της Συναγωγής, όπου φυλάσσονταν οι κύλινδροι του Νόμου, δηλαδή η Παλαιά Διαθήκη σε πάπυρους, οι οποίοι έβγαιναν μόνο σε πολύ μεγάλες γιορτές. Τα διακοσμητικά στοιχεία του Εχάλ είναι αυθεντικά, εμπνευσμένα από την ισπανική παράδοση και κουλτούρα. Είναι δηλαδή ισπανικά μοτίβα που συναντά κανείς σε συναγωγές της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Στο εσωτερικό του το Εχάλ ήταν επενδυμένο εξολοκλήρου με χρυσό. Το Εχάλ σφραλιζόταν με κλειδί. Την ευθύνη φύλαξης των κυλίνδρων είχε ο εκάστοτε ραβίνος.

Μπροστά από το τελευταίο σκαλοπάτι του Εχάλ βρίσκεται ένα ξύλινο έπιπλο που χρησίμευε για την τοποθέτηση αγιασμού και κεριών. Δίπλα από το Εχάλ υπάρχει μία μαρμάρινη επιγραφή όπου αναγράφονται τα ονόματα ευεργετών της Συναγωγής. Παραδίπλα, βρίσκεται μία άλλη μαρμάρινη επιγραφή όπου αναγράφονται οι Δέκα Εντολές του Νόμου (Μωυσή).

Ανάμεσα στο Εχάλ και στο Τεβά, δεξιά και αριστερά βρίσκονται καρέκλες όπου κάθονταν οι πιστοί. Ακριβώς από πάνω βρίσκεται μια εντυπωσιακά διακοσμημένη οροφή με γεωμετρικά σχήματα σε έντονα χρώματα του κόκκινου, του πράσινου, του μπλε και του κίτρινου. Στα τέσσερα σημεία της οροφής συναντάμε τέσσερις επιγραφές. Πρόκειται για τις τρεις ιερές πόλεις των Εβραίων, την

Ιερουσαλήμ, τη Χεβρόνα και την Τσφατ (Σαφέντ), ενώ η τέταρτη αναφέρεται στην πόλη που φιλοξενεί τη Συναγωγή, τη Βέροια.

Στο νότιο τοίχο (αριστερά του Τεβά), υπάρχουν τρία καφασωτά παράθυρα. Πρόκειται για τον παλαιό γυναικωνίτη, ο οποίος ήταν ενεργός μέχρι και στα τέλη της δεκαετίας του '40. Προηγουμένως όμως, η συναγωγή είχε επεκταθεί λόγω της πληθυσμιακής αύξησης και είχε διαμορφωθεί και ο νεότερος γυναικωνίτης ο οποίος βρίσκεται ακριβώς απέναντι. Πρόκειται για ένα υπερυψωμένο πατάρι με καφασωτό πλέγμα. Οι γυναικωνίτες είχαν εξωτερική είσοδο και έξοδο, αφού οι γυναίκες δεν επιτρέπονταν να μπουν στο χώρο της Συναγωγής. Στον

γυναικωνίτη-πατάρι συναντάμε και τα μοναδικά δέκα (10) διασωθέντα θρανία του εβραϊκού σχολείου και την έδρα-τραπέζι του δασκάλου.

Ακριβώς πάνω από τα τρία καφασωτά παράθυρα του παλαιού γυναικωνίτη βρίσκεται η αναπαράσταση του Ναού του Σολομώντα. Στην αρχαία εβραϊκή παράδοση δεν υπήρχαν συναγωγές παρά μόνο ένας ναός, ο ναός του Σολομώντα. Οι συναγωγές χτίστηκαν στη συνέχεια και μετά την τρίτη καταστροφή του Ναού, από τους Εβραίους που έφυγαν από την περιοχή της Παλαιστίνης και κατοίκησαν σε διάφορα μέρη της Μεσογείου, όπως στη Μεσοποταμία, στη Β.Αφρική, στη Ν.Ευρώπη, προκειμένου να αποτελέσουν έναν χώρο συγκέντρωσης, λατρείας αλλά και θρησκευτικής αναφοράς σ' αυτόν τον ναό. Διότι πάντοτε οι Εβραίοι έχουν ένα μόνο όνειρο: να ξαναχτίσουν τον Ναό του Σολομώντα.

Η οροφή πίσω από το Τεβά, είναι διακοσμημένη με στοιχεία που προέρχονται από την κουλτούρα των ισπανικών διακοσμητικών μοτίβων. Τα στοιχεία αυτά είναι αυθεντικά.

Στον τοίχο πίσω από το Τεβά βλέπουμε σε αναπαράσταση την Επτάφωτη Λυχνία ή κατά τα εβραϊκά Μενορά (Menorah), το πιο ιερό σύμβολο των Εβραίων, όπως έχουν οι χριστιανοί τον σταυρό.

Οι επτά λυχνίες συμβολίζουν τον ήλιο, τη σελήνη και τους κύριους πλανήτες, λάμποντας στο Σκότος του Απύθμενου Χάους και της Ματαιότητας της Υλικής Ζωής.

Στην παλιά Συναγωγή τα παράθυρα ήταν βιτρό, κάτι που αναμένεται να γίνει σε επικείμενη αναδιαμόρφωση. Το υπάρχον δάπεδο τοποθετήθηκε κατά τη δεκαετία του '30.

Το υπόγειο της Συναγωγής εξυπηρετούσε την προετοιμασία των νεκρών. Εκεί δηλαδή μετέφεραν τους νεκρούς, γιατί κατά την εβραϊκή παράδοση οι νεκροί δεν έμεναν ποτέ στο σπίτι. Μεταφέρονταν στον υπόγειο χώρο της Συναγωγής, όπου η Επιτροπή Νεκρών φρόντιζε τόσο για την προετοιμασία του νεκρού όσο και για την κηδεία.

Σήμερα η Συναγωγή είναι κατά βάση κλειστή, δεν είναι επισκέψιμη. Αναμένεται να διαμορφωθεί ο κύριος χώρος και το υπόγειο και να λειτουργήσει ως μουσείο.

4. Ο ναός της Αναστάσεως του Χριστού

Ο ναός της Αναστάσεως του Χριστού βρίσκεται στη συμβολή των οδών Μητροπόλεως και Κοντογεωργάκη. Όπως μας πληροφορεί η κτητορική επιγραφή στην κεντρική θύρα εισόδου, κτίστηκε στις αρχές του 14^{ου} αιώνα από τον Ξένιο Ψαλιδά και τη σύζυγό του Ευφροσύνη. Ήταν οικογενειακή εκκλησία.

Ο ναός είναι πολύ μικρός και έχει έναν μόνο χώρο με τρεις εισόδους και ξύλινη στέγη. Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα προστίθεται στο ναό ένα κλειστό περίστωο στη βόρεια, δυτική και νότια πλευρά, το οποίο κατά την αναστήλωση του ναού αντικαταστάθηκε με ανοιχτό τοξωτό περίστωο.

Οι τοιχογραφίες του ναού χρονολογούνται από το 1314 έως το 1727. Η αρχική διακόσμηση του ναού έγινε από τον ζωγράφο

Γεώργιο Καλλιέργη, ο οποίος ανήκε στη μακεδονική σχολή, το 1314/5.

Το εσωτερικό του ναού είναι ζωγραφισμένο σε τρεις ζώνες:

- 1) Η κάτω ζώνη περιέχει δύο σκηνές από τη ζωή του Χριστού και κάποιες ολόσωμες αγιογραφίες αγίων.
- 2) Η μεσαία ζώνη περιέχει τους τέσσερις Ευαγγελιστές, αγγέλους, αγίους, προφήτες και αυτοκράτορες του Βυζαντίου.
- 3) Η πάνω ζώνη, η πιο ενδιαφέρουσα, έχει σκηνές από τον εορταστικό κύκλο του Δωδεκαόρτου, του Κύκλου των Παθών και της Κοίμησης της Θεοτόκου.

Στην κόγχη του ναού απεικονίζεται η Θεοτόκος η Πλατυτέρα με δύο αγγέλους. Εντυπωσιακή είναι και η Αγία Τράπεζα, φτιαγμένη από μάρμαρα αρχαιοελληνικής προέλευσης πιθανότατα.

Στο εξωτερικές επιφάνειες του δυτικού και νότιου τοίχου του ναού απεικονίζονται μορφές νεκρών, ολόσωμοι άγιοι, η Σταύρωση, η Έγερση του Λαζάρου, η Θεοτόκος με τη Μαρία Συναδυνή που την οδηγεί προς τον Χριστό.

Ο ναός αποτελεί μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς της Βέροιας και είναι ανοικτός καθημερινά για τους επισκέπτες.

5. Ο ναός των αγίων Κηρύκου και Ιουλίττας

Ο ναός αυτός βρίσκεται στην οδό Κοντογεωργάκη, πολύ κοντά στην εκκλησία του Χριστού, στη μέση μιας συστάδας σπιτιών με περικλειστη αυλή. Κτίστηκε στα μέσα του 14^{ου} αιώνα και υπήρξε καθολικό μονής, όπως μαθαίνουμε από ένα γράμμα του πατριάρχη Αντωνίου Δ΄, του έτους 1395.

Στην αρχική του μορφή ο ναός ήταν ο μοναδικός σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο. Γύρω στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, ο τρούλος αντικαταστάθηκε από ξύλινη στέγη και προστέθηκε το περίστωο. Στη βάση της στέγης διακρίνουμε αρχαιοελληνικά μάρμαρα. Στην κάτωψη εμφανίζει τη μορφή τετραγώνου, από το οποίο εξέχουν οι ημιεξαγωνικές εξωτερικά κόγχες του ιερού, της πρόθεσης και του διακονικού, που φέρουν πλούσιο

κεραμοπλαστικό διάκοσμο. Στην όψη της κόγχης του ιερού σχηματίζεται με πλίνθους η επιγραφή: ΕΠΙΣΚΟΠ(ΟΝ) ΜΑΚΑΡΙΟΝ, ο οποίος ταυτίζεται με τον επίσκοπο Μακάριο της γειτονικής προς τη Βέροια επισκοπής Καμπανίας (1351) και αργότερα Σμύρνης.

Είναι ένας από τους ελάχιστους ναούς στην Ελλάδα και ο μοναδικός στη Βέροια που διατηρεί το μαρμάρινο βυζαντινό τέμπλο του.

Οι τοιχογραφίες του ναού χρονολογούνται τον 14^ο, 15^ο και 16^ο αιώνα. Στην κόγχη του ιερού εικονίζονται η Θεοτόκος (1589) και σε μια δεύτερη ζώνη αρκετοί επίσκοποι άγιοι. Οι επιφάνειες του κυρίως ναού χωρίζονται σε τρεις ζώνες, όπου παριστάνονται σκηνές του Δωδεκαόρτου και του βίου του Προφήτη Ηλία (πάνω και μεσαία ζώνη). Στη χαμηλότερη ζώνη απεικονίζεται σειρά ολόσωμων αγίων, μεταξύ των οποίων και οι άγιοι προστάτες της εκκλησίας, Κήρυκος και Ιουλίττα.

Τοιχογραφίες του τέλους του 15ου αιώνα υπάρχουν σε μέρος των εξωτερικών επιφανειών του δυτικού και του νότιου τοίχου του αρχικού ναού. Στο δυτικό τοίχο απεικονίζονται, σε δύο ζώνες, η Κάθοδος στον Άδη, η Βάπτισμα, η Θεοτόκος με την αγία Ιουλίττα και τον άγιο Κήρυκο και η αγία Αικατερίνη, στο νότιο τοίχο, σε μία ζώνη, οι άγιοι Μαρίνα, Ιωάννης ο Πρόδρομος, Αθανάσιος (εικ. 14), ο αρχάγγελος Μιχαήλ και οι άγιοι Νικόλαος, Δημήτριος, Χριστόφορος και Πατάπιος.

Ο ναός λειτουργεί μόνο την ημέρα που γιορτάζουν οι άγιοι προστάτες της, στις 15 Ιουλίου.

β. Σχολεία

1. Το Ελληνικό Γυμνάσιο (Δημαρχείο)

Το κτίριο άρχισε να χτίζεται το 1906 προκειμένου να στεγάσει το Ημιγυμνάσιο αρρένων, όταν η Βέροια ήταν ακόμη σκλαβωμένη από τους Οθωμανούς. Εγκαινιάστηκε το 1908 με την παρουσία των τουρκικών αρχών. Μέχρι το 1908 που κτίστηκε το νέο κτίριο, το Ημιγυμνάσιο στεγαζόταν σε κτίριο στον κήπο της Μητρόπολης κι αργότερα χρησιμοποιήθηκε το σπίτι της Μυσιρλούδας ή Στεφανολέσας. Για την ανέγερσή του δαπανήθηκαν περίπου 1.200 χρυσές τουρκικές λίρες που καλύφθηκαν από συνεισφορές των Ελλήνων χριστιανών της πόλης.

Όταν ήταν σχολείο, στην είσοδό του υπήρχε μία επιγραφή με χρυσά γράμματα που έλεγε: «Ελληνικόν Γυμνάσιον – Ελληνικής Κοινότητας Βέροιας».

Λειτουργήσε ως σχολείο μέχρι το 1995. Από το 2001, μετά την ανακαίνισή του, στεγάζει το Δημαρχείο της πόλης.

Κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων χρησιμοποιήθηκε σαν στρατιωτικό νοσοκομείο και στρατώνας Ευζώνων. Στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο επιτάχθηκε από το Γαλλικό στρατό.

2. Το τουρκικό σχολείο (3^ο & 14^ο Δημοτικό Σχολείο Βέροιας)

Το 3^ο και 14^ο Δημοτικό Σχολείο Βέροιας βρίσκεται στη σημερινή οδό Μάρκου Μπότσαρη, απέναντι από την Πλατεία Ωρολογίου.

Η ανέγερση του κτιρίου άρχισε το 1909 από τους Τούρκους, σε ανταγωνισμό με τους Βεριοιώτες οι οποίοι έχτισαν το 1906 το Ελληνικό Γυμνάσιο (σημερινό Δημαρχείο).

Το κτίριο εξακολούθησε να λειτουργεί ως τούρκικο σχολείο και μετά την απελευθέρωση της πόλης το 1912. Ως ελληνικό δημοτικό σχολείο χρησιμοποιήθηκε μετά το 1924. Στην αρχή στέγαζε το 3^ο Δημοτικό Σχολείο και στη συνέχεια και το 4^ο. Το 3^ο Δημοτικό Σχολείο ήταν στον επάνω όροφο και το 4^ο Δημοτικό Σχολείο στον κάτω.

Στη δεκαετία του 1950, οι ημιπόγειες αίθουσες χρησίμευαν ως αποθήκες καυσόξυλων για τις ανάγκες της θέρμανσης. Υπήρχαν επίσης μαγειρεία για τη σίτιση των μαθητών (συσσίτιο με γάλα, ψωμί, βούτυρο, τυρί και μουρουνέλαιο). Η αυλή του σχολείου ήταν η σημερινή πάνω αυλή και ο χώρος του Βήματος του Απ. Παύλου, από την οποία περνούσε ποταμάκι. Η κάτω αυλή ήταν η αυλή του τζαμιού και δρόμος προς το Τσερμένι. Η σημερινή οδός Μάρκου Μπότσαρη σταματούσε στο τζαμί, απ' όπου τα λιγоста αυτοκίνητα, τα κάρα και τα ζώα έστριβαν πρώτα δεξιά και μετά αριστερά για να βγουν στο Τσερμένι. Ακολουθούσαν δηλαδή τη σημερινή οδό Απ. Παύλου.

Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής το σχολικό κτίριο διατήρησε τη χρήση του. Κατά τον εμφύλιο πόλεμο το υπόγειο χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή για προσωρινή κράτηση πολιτικών κρατουμένων. Η πρώτη αίθουσα δεξιά στον πρώτο όροφο χρησίμευε ως γραφείο της αστυνομίας.

Πρόκειται για ένα τριώροφο εκλεκτιστικό κτίριο με κεραμοσκεπή. Για την ανέγερσή του, χρησιμοποιήθηκαν πέτρες από τον ιστορικό πύργο της Βασίλισσας Βεργίνας που βρισκόταν δίπλα από το Δικαστικό Μέγαρο (ερείπια του πύργου σώζονται ακόμη), από τα γύρω τείχη, από τον πύργο του Ωρολογίου και τα παλαιά κάστρα της περιοχής.

Η κάτοψή του έχει σχήμα «Γ» με ένα παράγωνο στην εσωτερική γωνία του, με συμμετρία στις όψεις και με έντονες επιδράσεις του Νεοκλασικισμού και του Μπαρόκ.

γ. Διοικητικά κτίρια

Το Διοικητήριο (Δικαστικό Μέγαρο)

Το κτίριο που κτίστηκε από τους Τούρκους τα τελευταία χρόνια της κατοχής της πόλης και χρησίμευσε ως διοικητήριο, αποτελεί σήμερα το Δικαστικό Μέγαρο της πόλης. Βρίσκεται στην πιο γνωστή πλατεία της, την Πλατεία Ωρολογίου ή Ρακτιβάν. Στη θέση αυτή, στις 16 Οκτωβρίου του 1921 η Βέροια παραδόθηκε από τον Τούρκο διοικητή στον ελληνικό στρατό.

Πρόκειται για ένα νεοκλασικό κτίριο του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου}, αιώνα που αναπτύχθηκε στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Το οθωμανικό διοικητήριο της Βέροιας όπως και τα αντίστοιχα, εκλεκτικιστικά διοικητήρια της Θεσσαλονίκης και των Σερρών φανερώνουν διαφορετική αντιμετώπιση της αρχιτεκτονικής των δημοσίων κτιρίων. Η αρχιτεκτονική αυτή είναι επιβλητική με λαμπρό εσωτερικό &

εξωτερικό διάκοσμο. Είναι διώροφο κτίσμα με κεραμοσκεπή και έχει ορθογωνική κάτοψη με διάθρωση σε σχήμα σταυρού. Η κύρια είσοδος τονίζει με το μαρμάρινο κλιμακοστάσιο. Σήμερα το κτίριο στεγάζει τα δικαστήρια της Βέροιας.

Το Φεβρουάριο του 1983 το δικαστικό μέγαρο Βέροιας χαρακτηρίστηκε ως έργο τέχνης και ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Το δικαστικό μέγαρο της Βέροιας είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ιστορία της, δεδομένο ότι στεγάζει, από την εποχή της απελευθέρωσης της Μακεδονίας μέχρι και σήμερα την ίδια λειτουργία.

δ. Λουτρά

Τα Δίδυμα Λουτρά του Σινάν Tuzci [Αλατά] ή Τσις Χαμάμ

Στο κέντρο της Βέροιας σώζονται σήμερα, σε σχετικά καλή κατάσταση, τα Δίδυμα Λουτρά του Σινάν Tuzci (Αλατά), ονομασία που προέρχεται από το όνομα του ιδρυτή και κατέληξε παραφθαρμένη σε Τσις Χαμάμ ως σήμερα. Η χρονολογία κατασκευής τους είναι άγνωστη, παλαιότερη ωστόσο του 1640, έτος που υπέστησαν συντήρηση σύμφωνα με γραπτή μαρτυρία. Συνέχισαν να λειτουργούν ως λουτρά μέχρι τη δεκαετία του 1930.

Τα Δίδυμα Λουτρά της Βέροιας αποτελούνται από το ανδρικό και το γυναικείο τμήμα, όμοια ως προς τη μορφή τους, την κατασκευαστική τους δομή και τη λειτουργία, γεγονός στο οποίο οφείλεται και η ονομασία του λουτρού. Η ιδιαιτερότητα του συμπλέγματος έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για τα μοναδικά δίδυμα λουτρά στα οποία το γυναικείο και το ανδρικό τμήμα εμπλέκονται μεταξύ τους αναπτύσσοντας σχήμα Γ με ισόπλευρα μέρη. Τόσο το γυναικείο, όσο και το ανδρικό τμήμα αποτελούνται από τρεις βασικούς χώρους: τα αποδυτήρια, το χλιαρό διαμέρισμα και το θερμό διαμέρισμα σε άμεση σχέση με το χώρο του κλιβάνου. Επιπρόσθετα, στα λουτρά της Βέροιας σώζονται και υπόκαυστα, χαμηλός υπόγειος χώρος κάτω από το δάπεδο όπου κυκλοφορούν τα αέρια παράγονται από την εστία της φωτιάς και θερμαίνουν ως υποδαπέδια θέρμανση τον χώρο. Οι χώροι αυτοί δημιουργούνται με την υπερύψωση των δαπέδων και την βοήθεια στυλίσκων.

Και στα δύο τμήματα του δίδυμου λουτρούνα ο μεγάλος χώρος των αποδυτηρίων στεγάζεται με ημισφαιρικό θόλο, κατασκευασμένο από οπτόπλινθους που έχουν μεγάλη αντοχή, απαραίτητη προϋπόθεση για να αντεπεξέλθουν στην εντατική κατάσταση που δημιουργείται στις θολωτές κατασκευές. Όσον αφορά τον εσωτερικό διάκοσμο του χαμάμ, εκτός από τα ψηφιδωτά που σώζονται στα αποδυτήρια του ανδρικού τμήματος, ίχνη στο θόλο του ίδιου χώρου αποκαλύπτουν πως υπήρχε επίχρυσμα διακοσμημένο με φυτικά μοτίβα. Τα ανδρικά λουτρά ήταν λίγο μεγαλύτερα, πιο προσεγμένα και είχαν πλουσιότερη διακόσμηση από τα γυναικεία. Τα Δίδυμα Λουτρά του Σινάν του Αλατά κηρύχτηκαν διατηρητέα το 1963 και υπέστησαν εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Το 1995, το μνημείο περιήλθε στην κυριότητα του Δήμου Βέροιας και σήμερα χρησιμοποιείται ως εργαστήριο συντήρησης βυζαντινών τοιχογραφιών (από την 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων).

4^ο Μέρος: Οι εντυπώσεις μας

«Άλλη μια σχολική χρονιά έφτασε στο τέλος της. Όμως αυτή η χρονιά δεν είναι μια συνηθισμένη, αλλά μια ξεχωριστή γιατί αυτή χρονιά αυτή είναι η τελευταία στο δημοτικό. Φέτος, λοιπόν, η τάξη μας έκανε ένα project με θέμα «Ιχνηλατώντας τη Βέροια». Με την ευκαιρία αυτή, επισκεφτήκαμε πολλά ιστορικά μνημεία της πόλης μας. Βέβαια, για να τα γνωρίσουμε καλύτερα χρειαστήκαμε τη βοήθεια κάποιων ανθρώπων. Όλα ήταν υπέροχα, όμως θα προτιμούσα αυτή η χρονιά να κρατούσε λίγο παραπάνω.»

Αραπίδου Θεοπούλα

«Φέτος η κυρία μας μάς πρότεινε να κάνουμε ένα πρόγραμμα για τη Βέροια στα οθωμανικά χρόνια. Επισκεφτήκαμε εκκλησίες που λειτουργούσαν κατά τα οθωμανικά χρόνια και μάθαμε πολλά πράγματα για τη Βέροια. Πιο πολύ μου άρεσε όταν ήρθε ο δάσκαλος της κυρίας, ο κύριος Θωμάς Δημητράκης, και μας μίλησε για το σχολείο μας. Μας είπε ότι κάτω από αυτό υπάρχουν σήραγγες (στοές) και ότι μπορεί να υπάρχουν διάφορα μνημεία όπως τάφοι κλπ. Περάσαμε πολύ καλά κατά τη διάρκεια του προγράμματος και θα ήθελα να έχω την ευκαιρία να το ξανακάνω.»

Γεωργιάδης Στράτος.

«Γενικά, αυτόν το χρόνο πέρασα πολύ ωραία. Πήγαμε σε πολλά μέρη. Είμαι πολύ χαρούμενος γιατί έμαθα πάρα πολλά πράγματα για τη ζωή παλιά. Μάθαμε για τα τζαμιά της Βέροιας και για τα τζαμιά των Ιωαννίνων. Καλέσαμε τον κύριο Γαβριηλίδη και μας μίλησε για πάρα πολλά πράγματα. Πέρασα πολύ ωραία αυτόν το χρόνο και έμαθα πάρα πολλά.»

Γιαννόπουλος Αντώνης

«Φέτος ασχοληθήκαμε με ένα project που το ονομάσαμε “Ιχνηλατώντας τη Βέροια”. Μ’ αυτό το πρόγραμμα μου δόθηκε η ευκαιρία να μάθω για την ιστορία της Βέροιας αλλά και των μνημείων της. Επίσης, μπόρεσα να επισκεφτώ και να δω πώς είναι από κοντά. Τώρα που τελείωσε το project ξέρω αρκετά από την ιστορία της Βέροιας όπως και των ιστορικών μνημείων της. Είμαι χαρούμενος που συμμετείχα σ’ αυτό το πρόγραμμα καθώς και ευχαριστημένος, διότι η χρονιά πέρασε τόσο γρήγορα και ωραία που δεν πιστεύω ότι φτάσαμε στο τέλος.»

Ζηλιασκούδης Ισίδωρος

«Φέτος η τάξη μας υλοποίησε ένα πρόγραμμα στο οποίο είχαμε την ευκαιρία να δούμε και να μάθουμε για τα ιστορικά μνημεία της πόλης μας. Επισκεφτήκαμε τους χώρους αυτούς και ξεναγηθήκαμε από κάποιους ανθρώπους. Μπορεί να κουραστήκαμε και να δουλέψαμε σκληρά, αλλά τελικά βγάλαμε το επιθυμητό αποτέλεσμα. Πέρασα πάρα πολύ ωραία!

Το παράπονό μου είναι πως κάποιες χώρες, οι οποίες συμμετείχαν στην ευρασιατική συνεργασία, δεν ‘ανέβασαν’ ούτε ένα κείμενο ή μια φωτογραφία σχετικά με το θέμα.»

Ναθαναήλ Γιώργος

«Τη φετινή χρονιά συμμετείχαμε σε ένα ευρασιατικό πρόγραμμα συνεργασίας σχολείων με θέμα “Historical Building Pictures”, δηλαδή ‘εικόνες ιστορικών κτιρίων’. Για τις ανάγκες του προγράμματος αυτού, επισκεφτήκαμε το Μεντρεσέ τζαμί, το Δικαστικό μέγαρο, το Δημαρχείο, τις εκκλησίες του Χριστού και των αγίων Κηρύκου και Ιουλίττας και τη συναγωγή των Εβραίων.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον κ. Κουρουζίδη Χάρη, τον κ. Θωμά Δημητράκη, τον κ. Θωμά Γαβριηλίδη, την κ. Βάσω Μάνια και την κυρία μας, την κ. Αρίστη Κουκουρικού.»

Ουτσετάρης Άγγελος

«Φέτος μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω καλύτερα τη Βέροια χάρη στην κ. Αρίστη. Έμαθα πολλά πράγματα που δεν ήξερα. Για παράδειγμα, πήγαμε στην Μπαρμπούτα και επισκεφτήκαμε τη συναγωγή. Θα προτιμούσα αυτή η χρονιά να κρατούσε λίγο περισσότερο, για να γνωρίσουμε ακόμη περισσότερα πράγματα για την πόλη μας.»

Παναγιωτίδου Μιχαέλα.

«Νιώθω πολύ ενθουσιασμένη γιατί μας δόθηκε η ευκαιρία να επισκεφτούμε πολλά μνημεία, τζαμιά και εκκλησίες. Πολλοί άνθρωποι μας ξενάγησαν και τους είμαστε ευγνώμονες. Πολλά από αυτά δεν τα γνωρίζαμε, πόσο μάλλον και την ιστορία τους. Επισκεφτήκαμε το δημαρχείο, το δικαστήριο, την εκκλησία του Χριστού, τη συναγωγή, τους δίδυμους λουτρώνες, το Ορτά τζαμί, το Μεντρεσέ τζαμί και άλλα χίλια δυο μέρη.

Ήταν μια ξεχωριστή χρονιά γιατί μάθαμε πολλά από την ιστορία της Βέροιας.»

Τσαλουχίδου Στεφανία-Ελεονώρα

«Φέτος στην ΣΤ΄ τάξη κάναμε πολλές δραστηριότητες. Μου άρεσαν οι εργασίες που κάναμε για τα αξιοθέατα και τα μνημεία της πόλης, που μας βοήθησαν κάποιοι άνθρωποι να βρούμε καινούριες πληροφορίες γι' αυτά, που τα παρουσιάσαμε με τη βοήθεια των ηλεκτρονικών υπολογιστών.»

Τσανάκας Κωνσταντίνος

«Είμαι περήφανη που ζω στη Βέροια γιατί είναι μία πόλη με μεγάλη ιστορία. Φέτος, με τη βοήθεια της δασκάλας μας κ. Αρίστης Κουκουρικού, μας δόθηκε η ευκαιρία να επισκεφτούμε πολλά από τα ιστορικά της μνημεία. Έτσι, γνωρίσαμε πολλά από αυτά και μάθαμε πότε χτίστηκαν και γιατί. Νομίζω ότι αυτή τη χρονιά έμαθα και γνώρισα πολλά για την πόλη στην οποία ζω. Ήταν μια τέλεια εμπειρία και ευχαριστώ την κυρία μου για την πρωτοβουλία αυτή. Κάτι τέτοιο γίνεται για πρώτη φορά στο σχολείο μας και ελπίζω να συνεχιστεί.»

Τσαρτσή Ελένη

«Κατά τη διάρκεια της φετινής σχολικής χρονιάς, είχαμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε για τα ιστορικά μνημεία της πόλης μας. Σ' αυτά τα μνημεία και κτίρια, ξεναγηθήκαμε από πολλούς ιστορικούς και σπουδαίους ανθρώπους της πόλης μας. Όσα ιστορικά μνημεία γνώρισα φέτος, με εντυπωσίασαν το εάν πιο πολύ από το άλλο.»

Τσέα Λίνα

«Φέτος με την τάξη μου επισκεφτήκαμε πολλά κτήρια όπου δεν είχαμε πάει ποτέ. Πήγαμε στο Μεντρεσέ τζαμί, στη συναγωγή, στη Μπαρμπούτα και σε πολλά άλλα μέρη. Μάθαμε για τους τρεις πολιτισμούς της Βέροιας, τους οθωμανούς, τους εβραίους και τους χριστιανούς. Αυτό το πρόγραμμα ονομάστηκε «Ιχνηλατώντας τη Βέροια». Πήραμε πολλές πληροφορίες, ξεναγηθήκαμε, παρουσιάσαμε. Φέτος πέρασα ωραία.»

Τσιαμήτρος Γιάννης-Αντώνης

«Στις αρχές της σχολής χρονιάς, αποφασίσαμε με την κυρία μας να κάνουμε μια εργασία πάνω στην Οθωμανική Αυτοκρατορία στη Βέροια. Κάναμε περιπάτους στις τρεις συνοικίες της Βέροιας, την εβραϊκή, την οθωμανική και τη χριστιανική. Ήταν μια φανταστική εμπειρία!

Κάποιες φορές κουραζόμασταν αλλά το διασκεδάσαμε πολύ. Πιστεύω πως έγινε μια υπέροχη δουλειά.»

Φιλόσογλου Βασίλης

«Στη διάρκεια της σχολικής αυτής χρονιάς, η τάξη μου υλοποίησε ένα ιστορικό πρόγραμμα που το ονόμασε «Ιχνηλατώντας τη Βέροια». Το πρόγραμμα αυτό είχε ως στόχο να μάθουμε για την πόλη στην οποία ζούμε. Κι έτσι αρχίσαμε... Επισκεφτήκαμε πολλά ιστορικά κτίρια, μερικά από τα οποία πήραμε ειδική άδεια για να μπούμε μέσα, καλέσαμε ιστορικούς να μας μιλήσουν και απαντήσουν στα διάφορα ερωτήματά μας, ψάξαμε στα βιβλία και αφού μαζέψαμε την απαραίτητη ύλη φτιάξαμε διάφορα Power Point, τα οποία τα αναρτήσαμε στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα διαδικτυακής συνεργασίας ευρασιατικών σχολείων.

Πιστεύω ότι ήταν ένας πολύ ωραίος τρόπος για να μάθουμε για την πόλη μας. Αλλά επίσης, κατά τη γνώμη μου, είχε και μερικά κενά. Για παράδειγμα, δεν επισκεφτήκαμε το αρχαιολογικό μουσείο. Παρ' όλα αυτά, ήταν πολύ καλό!»

Φιλοσίδης Σταύρος

«Τη χρονιά αυτή επισκεφτήκαμε πολλά κτίρια, από τα οποία τα περισσότερα δεν ήταν επισκέψιμα. Όμως μετά από πολλές προσπάθειες καταφέραμε να τα επισκεφτούμε. Εγώ, ο Σταύρος και ο Γιάννης-Αντώνης ασχοληθήκαμε με το Μεντρεσέ τζαμί. Το κτίριο που με εντυπωσίασε πιο πολύ ήταν η εκκλησία του Χριστού. Ελπίζω και η επόμενη έκτη τάξη να έχει την ευκαιρία να τα επισκεφτεί!»

Χατζηαντόνογλου Δημήτρης

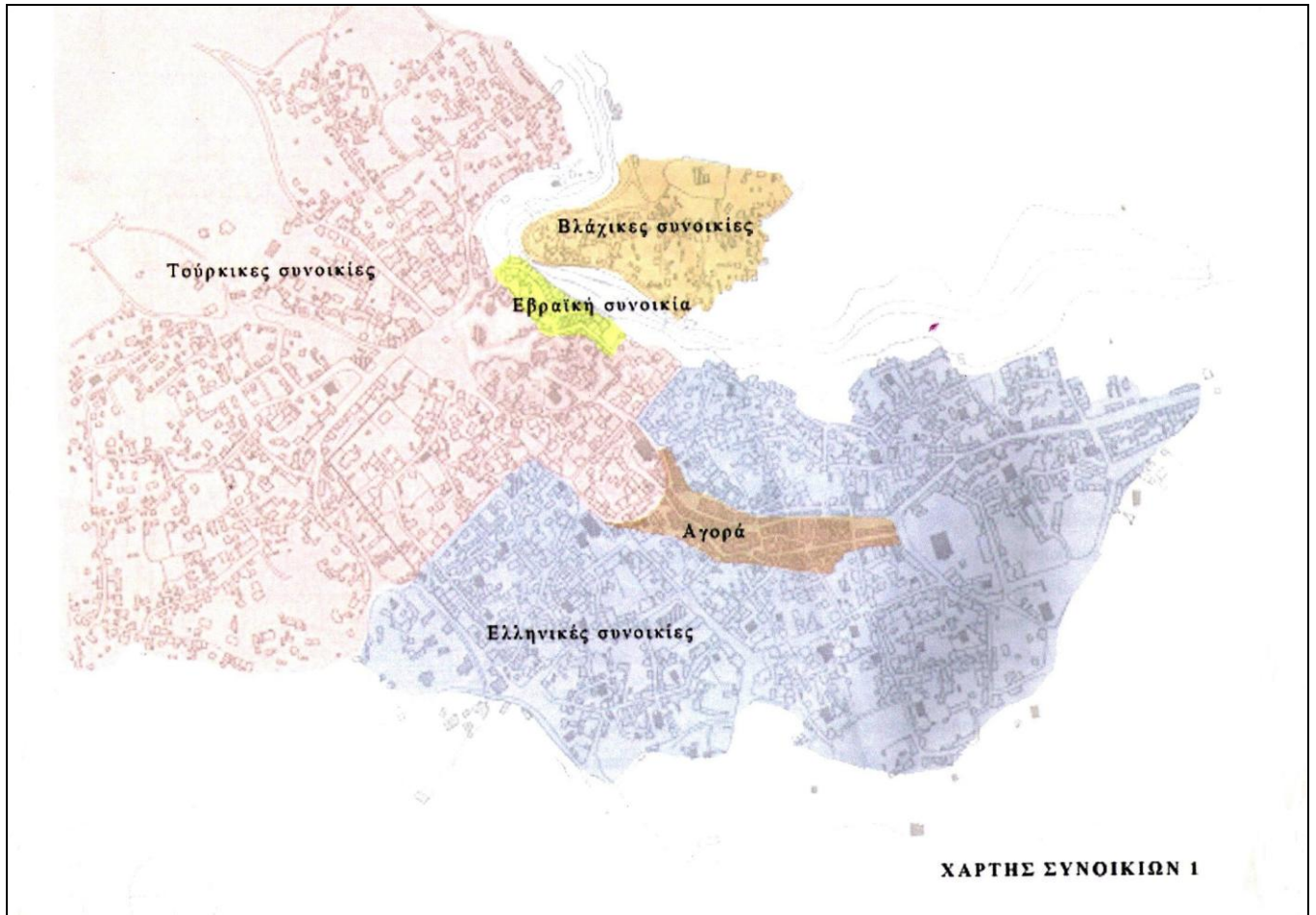
«Ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία για όλους μας. Γνωρίσαμε πάρα πολλά για την ιστορία της Βέροιας, σίγουρα όμως δεν εξαντλήσαμε το θέμα. Η έκπληξη όλων μας ήταν η επίσκεψη σε χώρους όπου καθημερινά περνούσαμε από μπροστά τους και μας ήταν αδιάφοροι. Θεωρώ πως οι στόχοι των προγραμμάτων επιτεύχθηκαν. Τα παιδιά απέκτησαν ιστορικό λόγο, ανακάλυψαν ίχνη πολιτισμών μέσα στην πόλη, καλλιέργησαν την κριτική τους σκέψη, αύξησαν την επίγνωσή τους για την πολυπολιτισμική κληρονομιά της πόλης, χρησιμοποίησαν τις ιστορικές πηγές και τις Νέες Τεχνολογίες προκειμένου να συνθέσουν τις εργασίες τους, συνεργάστηκαν για το επιθυμητό αποτέλεσμα, πρόβαλλαν τα μνημεία της πόλης τους στο Διαδίκτυο συμμετέχοντας σε σύμπραξη ηλεκτρονικών κοινοτήτων. Μα πάνω από όλα αγάπησαν την πόλη τους!»

Τώρα που τελειώνουμε και σε λίγες μέρες θα αποχαιρετιστούμε, εύχομαι και ελπίζω κάποιιοι από τους μαθητές και τις μαθήτριές μου να συνεχίσουν να ανακαλύπτουν την πόλη τους. Η ιστορία της είναι ανεξάντλητη και αξίζει τον κόπο να ασχοληθείς μαζί της!»

Κουκουρίκου Αρίστη
δασκάλα

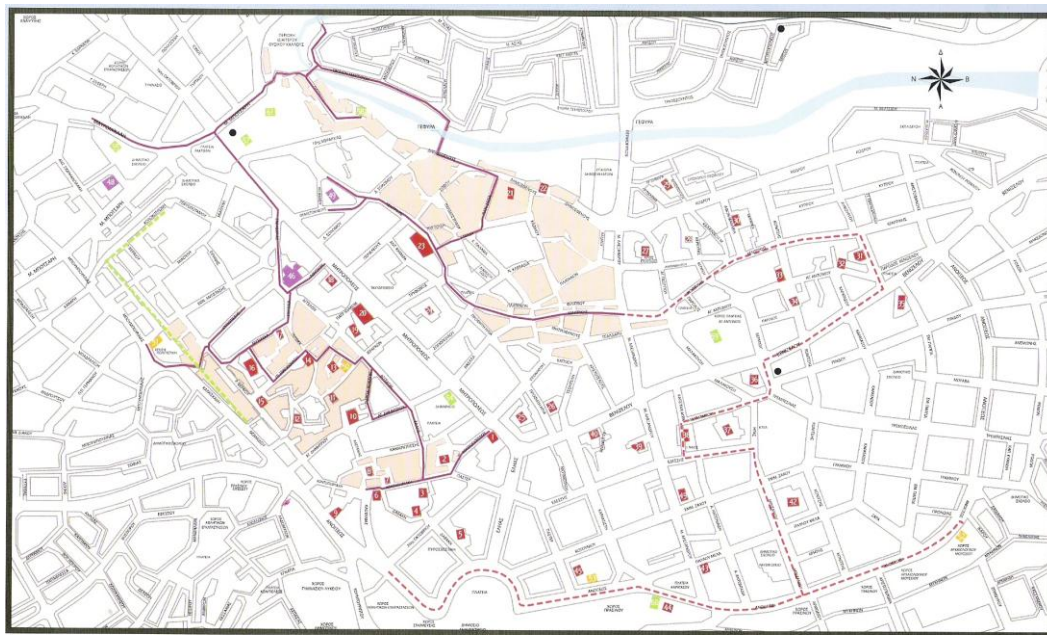
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Χάρτης 1: Συνοικίες

ΠΗΓΗ: Μαργιέ, Α. & Ματσokάνη, Α., 2005

Χάρτης 2: Μνημεία της πόλης

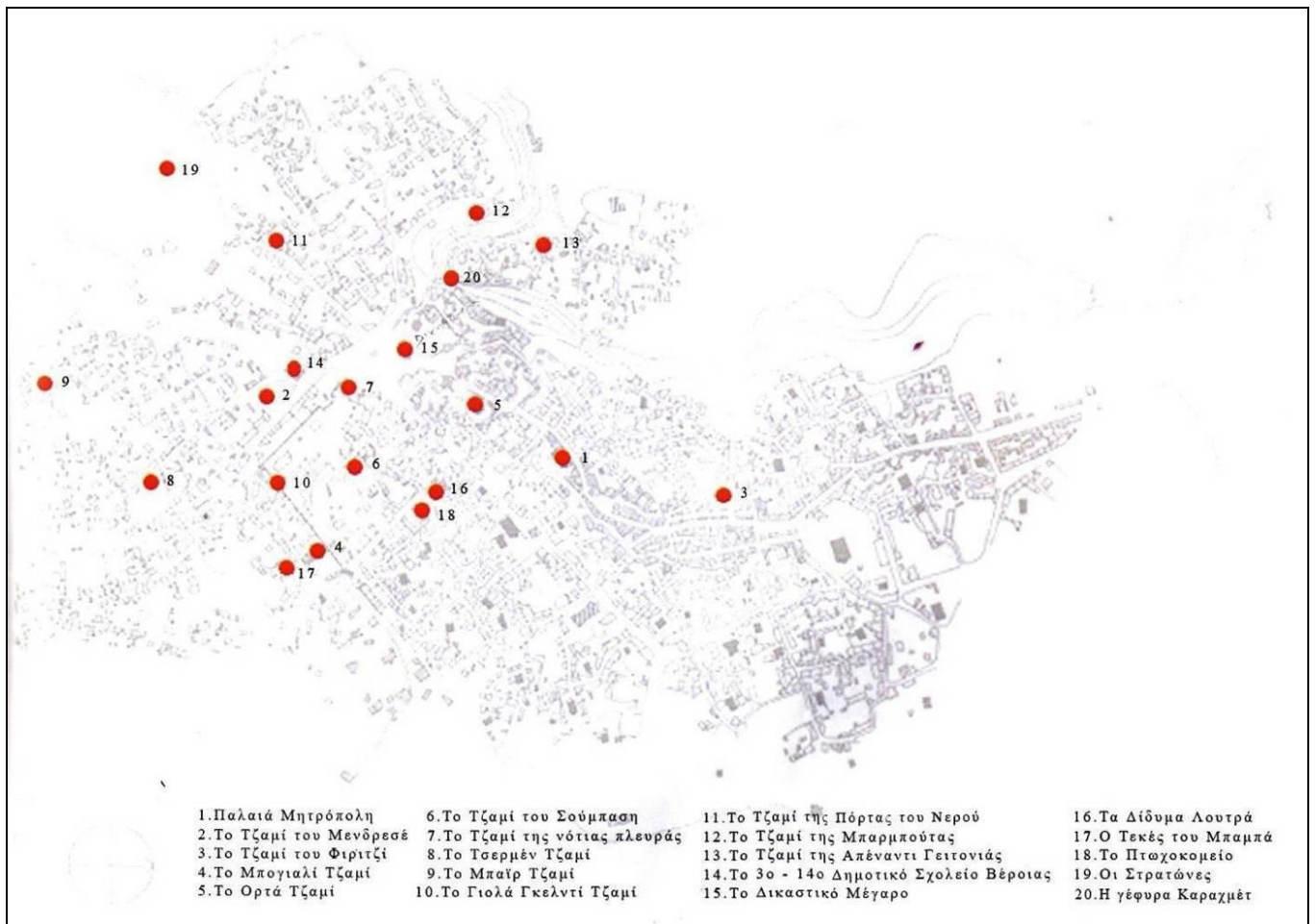

■ Βυζαντινοί και Μεταβυζαντινοί ναοί
■ Οθωμανικά
■ Μουσεία
■ Άλλα αξιοθέατα
--- Τείχη

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ	
Σωτήρας Χριστός Άγιοι Κήρυκος και Ιουλίττα Άγιος Στέφανος Άγιος Γεώργιος ο Μικρός Αγία Παρασκευή Άγιος Νικόλαος Μακαριώτισσας Παναγία Βαγγελίστρα Άγιοι Θεόδωροι Παναγία Παλιοφορίτισσα Άγιος Δημήτριος Μικροί Άγιοι Ανάργυροι Παναγία Γοργοεπήκοος Παναγία Βασιλική Άγιος Βλάσιος Άγιος Ανδρέας Κυριώτισσας Άγιος Σάββας Κυριώτισσας Παναγούδα ή Υπαπαντή Χριστός Παντοκράτωρ Παναγία Φανερωμένη Μητροπολιτικός Ναός Αποστόλων Πέτρου και Παύλου Παναγία Δεξιά Άγιος Νικόλαος Παναγίας Δεξιάς Παλαιά Μητρόπολη Χριστός Αντιφωνητής Προφήτης Ηλίας Αγία Άννα Εν. Ναός Αγ.Γεωργίου Άγιος Ανδρέας εν. Αγ.Γεωργίου Άγιος Σπυρίδων Άγιος Νικόλαος άρχοντα Καλοκρατά Άγιος Προκόπιος Παναγία Χαβιαρά Άγιος Νικόλαος μοναχού Άνθιμου Άγιος Γεώργιος άρχοντα Γραμματικού Υπαπαντή Μέγας Θεολόγος Αγία Άννα	Άγιος Πατάπιος και αρχαιολογικός χώρος Άγιος Νικόλαος Ψαράς Αρχαιολογικός χώρος Αγίου Ιωάννη Μεταμόρφωση Σωτήρος Παναγία Περιβλεπτος Άγιος Βασίλειος Μεγάλοι Άγιοι Ανάργυροι Άγιος Νικόλαος της Γούρνας
	ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
	Δίδυμος Λουτρόνας Τζαμί Μαχμούτ Τσελεμπή Μεντρεσέ τζαμί Ορτά τζαμί
	ΜΟΥΣΕΙΑ
	50. Λαογραφικό 51. Βυζαντινό 52. Αρχαιολογικό 53. Ιστορίας και Μακεδονικού Αγώνα
	ΆΛΛΑ ΔΕΙΟΘΕΑΤΑ
	54. Δημαρχείο 55. Βήμα Αποστόλου Παύλου 56. 3 ^ο Δημοτικό Σχολείο 57. Δικαστικό Μέγαρο 58. Συναγωγή 59. Άγιος Αντώνιος 60. Άγιοι Ανάργυροι 61. Βυζαντινός πύργος

ΠΗΓΗ: Θεολογίδου Κλεοπάτρα, 2008.

Χάρτης 3: Οθωμανικά μνημεία

ΠΗΓΗ: Μαργιέ, Α. & Ματσόκη, Α., 2005

ΠΗΓΕΣ

Βιβλιογραφικές πηγές

- Αναστασόπουλος, Α. (2003). Μουσουλμάνοι και χριστιανοί στ Βέροια του Β΄ μισού του 18^{ου} αιώνα. Στο *Βεροίας Μελετήματα*. Οι Φίλοι του Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας, Βέροια
- Βουδούρης, Α. (2010). Η οθωμανική αγορά (μπεζεστένι) της Βέροιας, μέσα από μια απεικόνιση στο τέμενος του Μενδρεσέ.
- Γαβριηλίδης, Θ. (1999). *Η Βέροια στους αιώνες. Βεργιώτικα σημειώματα*. Βέροια
- Γαβριηλίδης, Θ. (2009). *Αναδρομή στην Ιστορία του κτιρίου και του χώρου του πρώην τεμένους «Μενδρεσέ»*. Ομιλία στο Παύλειο Πολιτιστικό Κέντρο Βέροιας (9/6/2009). Χρονικά Ε.Μ.Ι.Π.Η., έτος Β΄, αρ.φύλλου 5, σελ.10-11
- Γαβριηλίδης, Θ. (1998). Βέροια 14^{ος} – 20^{ος} αιώνας, εκδ. Κώστα Κάκαρ, Βέροια
- Θεολογίδου, Κλ. (2008). *Περιβαλλοντικά μονοπάτια στη Βέροια. Με έμφαση στην Αρχιτεκτονική Κληρονομιά*. Ελληνική εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού – Τοπική Επιτροπή Ημαθίας, Βέροια
- Καλογήρου, Ν. (1989). Βέροια. Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Μέλισσα, Αθήνα
- Μαργιέ, Α. και Ματσκάνη Α. (2005). *Η οθωμανική αρχιτεκτονική της Βέροιας*. Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ
- Μαργιέ, Α. και Ματσκάνη Α. (2007). *Η οθωμανική αρχιτεκτονική στην πόλη της Βέροιας*. Άρθρο στο περιοδικό Αρχαιολογία & Τέχνες, τχ.105
- Μπατσαρά – Τζήκα, Χ. (2002). *Βέροια, οδοιπορικό μέσα στην πόλη*. Βέροια
- Παπαζώτος, Θ. (2003). *Οδοιπορικό στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή Βέροια. Ναοί – Τέχνη – Ιστορία*. ΥΠΠΟ - Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα
- Παπαζώτος, Θ. (1994). *Η Βέροια και οι ναοί της (11^{ος} – 18^{ος} αι.)*. Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα
- Πυρινός, Π. (1989). *Τα σχολεία της Βέροιας (1901-1912) και η ιερατική σχολή Τιμίου Προδρόμου Βέροιας (1909-1915)*. Ιερά Μητρόπολις Βέροιας. Θεσσαλονίκη
- Πυρινός, Π. (1983). *Η συμβολή της Μητροπόλεως Βεροίας στην παιδεία κατά τον 19^ο αιώνα*. Ιερά Μητρόπολις Βέροιας. Θεσσαλονίκη
- Τανάμπαση, Α. (2009). *Η Βέροια και η Νάουσα κατά τον περιηγητή του 17^{ου} αιώνα Evliya Celepzi*. Χρονικά Ε.Μ.Ι.Π.Η., έτος Β΄, αρ.φύλλου 6, σελ. 5-6
- Τατάκη, Α. (2003). Παλαιά και νέα στοιχεία για την προσωπογραφία και την κοινωνία της Βέροιας. Στο *Βεροίας Μελετήματα*. Οι Φίλοι του Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας, Βέροια
- Τσιλιπάκου, Α. (2001). *Βέροια, ένα αστικό και καλλιτεχνικό κέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. ΥΠΕΠΘ – ΥΠΠΟ (πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ) – 11 Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
- Χιονίδης, Γ. (1960). *Ιστορία της Βέροιας – της πόλεως και της περιοχής*, τόμ.Α, Βέροια
- Χιονίδης, Γ. (1970). *Ιστορία της Βέροιας – της πόλεως και της περιοχής*, τόμ.2, Βέροια
- Χριστοδούλου, Α. (1960). *Ιστορία της Βέροιας*. Βέροια

Ηλεκτρονικές πηγές

- www.veria.gr/
- www.libver.gr/oldcards/public.htm
- www.akalanthis.gr/
- www.veria-online.gr
- www.el.wikipedia.org/wiki/Βέροια
- http://3dim-veroias.ima.sch.gr/to_sxolio_mas/to_sholio_mas.htm

www.kali-thea.com/
www.lastoffertravel.gr
veroia-seli.blogspot.com
hey-sam-do-you.blogspot.com

Φωτογραφικό αρχείο

Προσωπικές φωτογραφικές λήψεις και βιντεοσκοπήσεις

Προσωπικό φωτογραφικό αρχείο Γεράσιμου Καλλιγά

Δήμος Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ψηφιακός δίσκος (cd) «Βέροια “Μητρόπολις” της Μακεδονίας», εκδ. Δήμος Βέροιας – Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Βέροια, 2003

Προφορικές μαρτυρίες – Συνεντεύξεις - Ξεναγήσεις

Γαβριηλίδης Θωμάς: Γενικά ιστορικά στοιχεία της πόλης

Δημητράκης Θωμάς: Για το τουρκικό σχολείο (3^ο & 14^ο Δημ.Σχολείο)

Κουρουζίδης Χάρης: Για την εβραϊκή συνοικία, την εκκλησία του Χριστού, το ναό Κηρύκου και Ιουλίττας, το αρχοντικό Σαράφογλου και τα Δίδυμα Λουτρά

Λιόλιος Γιώργος: Για το εβραϊκό στοιχείο της πόλης και τη συναγωγή

Ματσκάνη Άννα: Για την πλατεία Ωρολογίου και το Δικαστικό Μέγαρο

Μαυροκεφαλίδης Νίκος: Για το Ημιγυμνάσιο Βέροιας (σημερινό Δημαρχείο)

Σιδηροπούλου Φωφώ: Για το τουρκικό σχολείο (3^ο & 14^ο Δημ.Σχολείο)